



СЪДЪРЖАНИЕ

Първата крачка на "Издател" (редакционна)	1
Баня Лука – книжовен, просветен и духовен център на западните сърби (Лъчезар Георгиев)	3
Похвала на книжовността (проф. д-р Ани Гергова)	17
"Не искам да съм една от всички" (Димитрина Василева)	19
Хранител и популяризатор на уникалното документално богатство на нацията (Димитър Петков)	21
Елена – духовно и книжовно средище (Христо Медников)	22
Международният стандартен номер на книгата – условие за легитимност (Татяна Дерменджиева)	24
Оцеляване и съзидание (Елена Юрченко)	26
Коне в градината (Йордан Великов)	28
Роман за надеждата, която е живот (Тодор Билчев)	33

Снимки на с. 1 на корицата (към материала "Баня Лука – книжовен, просветен и духовен център на западните сърби")
Групови вдясно: Г-н Йосиф Ракич – зам.-директор на полиграфическо-издателския комплекс "Глас сръбски" – Баня Лука, директорът на печатницата г-н Боро Лубурич и работници-полиграфисти от комплекса посрещат българския гост, отговорен редактор на сп. "Издател". **Индивидуална вляво:** проф. д-р Предраг Лазаревич, директор на народната и университетска библиотека "Петър Кочич" в Баня Лука, писател и издател с дългогодишен опит.

Илюстрациите към разказа "Коне в градината" са графики на художника Христо Цацинов.

Графичният дизайн и художественото оформление на списанието са изпълнени от художника Кънчо Данев.

Графичната концепция, емблемата и другите знаци, както и името на "Издател" са запазени по силата на Закона за авторското право.

© Publishing house "Star way"
c/o Jusautor, Sofia, 1994



РЕЦЕНЗИЯ

РОМАН ЗА НАДЕЖДАТА, КОЯТО Е ЖИВОТ

Тодор Билчев

"Всеки има своя голям ден, но той е плод на таланта и дългогодишните му усилия..." Незавършеният цитат е от най-новата книга на плодовития великолетният белетрист Лъчезар Георгиев "Палатът на Карагерови" (Университетско издателство "Св. св. Кирил и Методий", Велико Търново, 1994) и като че ли тук виждаме най-вече неговия създател, а не изобразената в романа му историческа личност.

Защото "големият ден" за Лъчезар Георгиев като че ли дойде.

Ето го плодът на безсънните нощи и съсипващи нервите конфликти с мастити редакции и издателства. Ето го материалният сън за първия отечественофронтовски председател на старо Търново – търговеца Петър Каракоров (в романа Карагеров). Оттук започва денят. До ноцата пътят е дълъг, но него Лъчо ще измине вече не сам, а с многобройните си читатели.

А те са винаги най-верните водачи по нетленните пътеки към остойностяването, тъй като много отдавна са научили, че денят се ражда от нощ. И именно затова мисля, че е нужно да уточня: измина вече повече от десетилетие от създаването на този роман. Политическите, естетическите и философските канони на отминалата епоха не позволиха това прекрасно произведение да се появи по-рано. Днес обаче то е факт и свидетелства за отминали времена, които, незнайно защо, като че ли се отразяват в нашето съвремие. Потвърждения на тези размишления откриваме и в думите на околийския управител от романа Иванов, който в разговора си с фабриканта Димитър Буров гневно споделя: "У нас всеки гледа да изсмуче от властта колкото се може повече, без да го е еня какво ще стане по-нататък."

Не си приличат обаче художествените, естетическите и философските постижения в романа "Палатът на Карагерови", защото тях Л. Георгиев е успял да улови по типично свой, оригинален и наистина неповторим начин.

И така, дами и господи, когато вие изчетете "Палатът на Карагерови", убеден съм, че първото чувство, което изпитате, ще бъде наслада. Едва ли днешната модернизирана, урбанизирана, персофиницирана, декомунизирана, приватизирана, реституирана литература може да ви предостави това усещане. Природата и душата. Или душата като част от природата и техният величествен синхрон – ето, това е, което порази моите сетива колкото пъти се докосвах до "Палатът...". Любовта на Сава към Магдалена и на баща му към Кристина не са обикновени човешки любови. И едната, и другата не се побират в строгите морални рамки, особено на времето, в което се появяват, но и двете свидетелстват за съществуването на "особена човешка раса", неподвластна на земните стойности за красота и морал, но в същото време прекланяща се и носталгично боготворяща времето, което я е създало.

Тук не желая да преразказвам или да анализирам романа. Нека всеки читател да го пречупи през своята вселена и да види най-малката частица от себе си в него.

А ако в това време се натъкне на познати имена от нашата родна история, нека не се учудва, защото въпреки останалото желание на Лъчезар Георгиев да напише добър художествен, политически, исторически и философски роман, той не е могъл да се отскубне от примката на миналото, която, искаме или не, винаги е по-голяма от нашия ореол...

В края на август 1994 г. Университетско издателство "Св. св. Кирил и Методий" издаде книгата на Лъчезар Георгиев "Организация на издателския процес" (История и съвременни аспекти на издателската дейност в България XIX-XX век), която допълва творческите търсения на автора.



№1

1994 ОКТОМВРИ • ДЕКЕМВРИ

ЛАТ
ИЧО

655.4/5

ТРИМЕСЕЧНО СПИСАНИЕ ЗА ИЗДАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ

ИЗДАТЕЛ

ПЪРВАТА КРАЧКА НА "ИЗДАТЕЛ"

Най-сетне го ѹде време да види бял свят и списание, посветено на проблемите на издателската дейност. Не че не е имало досега издания, които да разглеждат тези проблеми – достатъчно е да посочим в миналото списанието "Българска книга" под редакцията на проф. Тодор Боров; по-късно авторитетните професионални списания "Библиотекар", "Библиотека", "Полиграфия", "Книгоразпространение". Все пак тези списания наклоняваха везните към различни посоки на книжовността. Колкото до издателската дейност – у нас доскоро тя се изучаваше само като определен аспект на книгоизданието, или като необходим предходен етап от полиграфическата дейност. Смущаше и липсата на висше учебно заведение по въпросите на издателската работа. Това, разбира се, не бе чак толкова голяма беда, защото у нас се разви сила издателска традиция. За жалост през последните четиридесет и пет години издателската дейност в България, без да отричаме някои нейни положителни страни, бе силно подчинена на и е о л о г и з а ц и я т а, на социалистически планови отношения на пазара. Днес картина е съвсем различна – постепенно се извършва децентрализация на културното пространство, столици са издателствата и редакциите от цялата страна, които участват в общия издателски процес, разшири се тематиката и обемът на книгите и периодичните издания. Забелязват се и негативни процеси – общата стагнация в националната икономика се отразява неблагоприятно върху българската книга, върху нейното качество и разпространение, периодичният печат също страда от всеобщата болест на държавата – недалновидна данъчна и преференциална политика спрямо автори и издатели, високи цени на полиграфическите услуги и хартията. Самите издатели, голяма част от които тепърва овлаѓяват тази трудна професия, имат нужда от методическа помощ, от теоретични познания за професията си, за нейната история и съвременни аспекти.

Не бива да се забравя и това, че издателската дейност вторично се влияе или пък сама е източник на въздействие върху обществено-политическите процеси, общокултурното пространство на нацията; дава отражение и в такива области като библиотечно, музейно, архивно, читалищно и просветно дело, краевнание, където малко или много има определени традиции, свързани с издателската дейност.

В международен план пък българският издател тъкмо сега има правото да се огледа, да съпостави миналото и днешния си ден с европейските и световни традиции.

Всичко казано допук даде на група интелектуалици от столицата и провинцията идеята да се създаде националното списание за издателска дейност "ИЗДАТЕЛ". То ще бъде отправено към своята естествена читателска среда – издатели, полиграфисти, библиотекари, архивни и музейни специалисти, читалищни дейци, учители, студенти, а и към много други читатели, които искат да разширят периметъра на познанията си в една не особено позната област.

"Издател" все пак няма да се заковава само в тесните рамки на специализираното и труднодостъпното четиво, а ще се опита да бъде по свой начин четивно и интересно, добре илюстрирано.

НА ДОБЪР ПЪТ НА ЕКИПА И ЧИТАТЕЛИТЕ!

ОКРЪЖНА БИБЛИОТЕКА
В. ТЪРНОВО

6413/1995



МЕРИДИАНИ

ЗА БОСНЕНСКАТА ДРАМА И ДУХОВНИТЕ СТРЕМЛЕНИЯ НА
ЕДИН ПРАВОСЛАВЕН НАРОД

БАНЯ ЛУКА - КНИЖОВЕН, ПРОСВЕТЕН И ДУХОВЕН ЦЕНТЪР НА ЗАПАДНИТЕ СЪРБИ

Лъчезар Георгиев

Посещението ми в Република Србска и град Баня Лука по покана на директора на народната и университетска библиотека "Петър Кочич" в града и ректора на Банялучкия университет проф. д-р Араголюб Миринич се оказа истинско културно събитие за западните сърби в този голям книжовен и издателски център на река Врбас. При първото си посещение в библиотеката връчих на проф. Предраг Лазаревич гарение от името на Университетското издателство "Св. св. Кирил и Методий" - Велико Търново наг трийсетина книги от най-новата издателска продукция; подарих и свои авторски книги. В една от залите на библиотеката се проведе и кратка пресконференция с журналисти. Още на 7 юни 1994 г. големият информационен всекидневник "Глас сръбски" отрази с голяма статия на Нада Пувачич срещата. Следващите два дни г-жа Пувачич също отразява заредилите се посещения - на фронтовите линии в република Сръбска Краина, на връх Мраковица в планината Козара, в областта Посавина, в Краишкия народен театър, при председателя на община магистър Предраг Радич, основното училище в Баня Лука "Георги Стойков Раковски" и срещата ми с книжовници, журналисти и издатели от града. Към посещението интерес прояви радио "Баня Лука" и тогава се наложи да изляза в ефира заедно с преводачката си Мария Радованович (единствената българка в Б. Лука, родом от В. Търново и омъжена за сърбин) в предаване, продължило повече от час. Градът вече си имаше и телевизионно студио. Настанено беше временно в Културния дом, където се помещаваше и ректоратът на университета. Репортърът Предраг Лакета и операторът Предраг Милашинович пипаха оперативно и вечер в телевизионната емисия "Дневник" се появяваха кадри от многообразните ми срещи, продължаващи от сутрин до късна вечер. А те не бяха никак малко - разговори с културни дейци от републиката, с войници, с обикновени граждани. Сякаш сърбите искаха всичко наведнъж да ми покажат, да влезе в бележника ми, който за седмица се изпълни с десетки имена, впечатления, факти.

ПОГЛЕД КЪМ СЕВЕРНИЯ ФРОНТ

Заедно със спътника ми Бранислав Радованович пресичаме река Сава с малкия военен ферибот. Зад нас остава Република Сръбска. Озоваваме се в село Ясеновац. Посреща ни патрул на република Сръбска Краина и друг - на йорданските войници от УНПРОФОР. В щаба на войските от западния сектор на републиката в селото разговарям с коменданта Боривое Пайо Павлович. Загубил значителна част от хората си в кръвопролитните боеве за прокарване на животоспасяващите коридори със Сърбия - Павлович сега е пратен на един по-спокоен сектор, където оръжията временно мълчат.

- По професия съм агроном - казва с леко уморен глас подполковник Павлович. - Първите ни сражения бяха в Западна Славония, в Пакрац и Липик. После батальонът ми беше преместен в

най-трудните места, областта Посавина, в районите на градовете Бръчко и Дервента. Най-големите сражения бяха през май, юни и юли 1992 г., отначало с хърватите, а след това край Бръчко и с мюсюлманите. Загубите не бяха малко. Имаше сръбски бригади от всички западни сръбски земи - Кин, Бенковац, а и от други места на република Сръбска Краина. Борехме се не само за "коридора", а за освобождаване на православното население на неговите собствени територии. Наистина имаше и селища със смесени етноси - сърби и хървати, мюсюлмани и сърби... С признаването на Босна и Херцеговина много от държавите в Европа не създаваха, че всъщност признават една мюсюлманска държава, в която сръбското православно население няма равни права с другите две общности. Светът ни смята за агресори, а не вижда, че тук от векове живеят сърби. Сигурно сте видели старите ни православни

църкви и гробища – нима един агресор може да ги построи за толкова кратко време...



На северния фронт при с. Ясеновац,
Република Сръбска Краина

С автомобила на военната полиция тръгваме покрай окопите и бункерите. Откъм хърватската страна всичко е спокойно, този път не се чуват изстрелите и на снайперистите, макар линията с тях да е само на 300 метра отвъд тополите. Тук животът вече тече нормално. От време на време из селото снове джипът на "сините каски" и офицерът маха за поздрав на сръбския си колега.

Лишават войската от основното, необходимо за живот. Затова и войниците от батальона на Пайо, както го знаят повечето сърби в Посавина, когато не са караул в казармите или на позициите, отлеждат зеленчуци, царевица, боб, лук; към комендантството има свинеферма, гледат и овце.

Войската е въвела ред и законност в селото. Партийната агитация е забранена, не се разрешава да се носят партийни символи. Запаснякът вече не може да си ходи с оръжието вкъщи. Когато е в отпуск, длъжен е да го остави в поделението. Така се ограничават мародерствата. В Ясеновац воените са открили магазин, помогнали са да се почисти паметникът и музеят на лагеристите, който е бил обстрелян, полуразрушен и експонатите – иззети от хърватската войска. Училището работи. Тук учат и сръбските деца от село Градина, отвъд река Сава, което остава в Република Сръбска.

Тук е и мемориалът – страшният лагер на

смъртта Ясеновац. Сред избитите са невинни жени и деца. Някои лагерници били бесени на телеграфните стълбове в селото, други убивали. Жертвите са прехвърляни през реката и отвеждани в ливадите край село Градина. Караби са ги да копаят дълбоки гробове – за два етажа мъртвци, после са унищожавали лагерниците с чукове, дървета, ножове, брадви. За тази черна работа използвали и цигани, които умъртвявали жертвите, после усташите пък убивали тях, за да няма свидетели. Само на гробното поле "Топола" има 41 общи гроба с повърхност 2465 кв. м. Гробове има и в гората. Може да бъдат различени по хълтналата почва и тъмнозелената трева. Усташите правели опити и да пригответят от човешката мазнина сапун. Кокалите изхвърляли с вагонетки в близката река Сава.

На всичко това е свидетел докторът на медицинските науки доцент Милан Басташич. Бил е на 12 години, когато усташите го хвърлят в лагера Ясеновац и тогава вижда с очите си как убиват стотици деца, как докарват нови арестанти с конски вагони, как мятат труповете в реката. Спасява се по чудо благодарение на застъпничеството на една своя учителка от хърватски произход пред управата на лагера. В чест на католическия празник Божич – 24 декември 1941 г., усташите устройват "за прослава" избиване на 500 православни сърби.

... На връщане от Мраковица (в планината Козара) слизаме в село Козарац. След самообявяването на Република Сръбска мюсюлманите тръгнали с оръжие срещу православното население. Започнали да убиват. Тогава сърбите поискали помощ. Дошли сръбските военни части. Иднес селището пази жестоки белези от свирепите боеве. Мюсюлманите се оттеглили, като зарязали хубавите си някога домове, за да не се върнат повече. Хърватското село Мишин хан за малко щяло да последва съдбата им. Но хората от селото проявили търпимост и благоразумие, и отказали да последват мюсюлманите от Козарац. Така запазили домовете и църквата си непокътнати.

В самата Баня Лука, близо двеста и пърден град, целият мюсюлмански квартал живее невъзмутимо, сякаш край река Врбас никога не е имало война. Стари хора кратко седят по пейките

пред къщи. Младите са емигрирали в Швеция, Норвегия и Германия, за да не участват като войници срещу своите, но и те някой ден ще се завърнат тук. Геноцид няма. Само старата турска джамия в центъра е била взривена през лятото на 1993 г. Кой е сторил това, не се знае, но се предполага, че са православни, които повече не са могли да преклоняват глава пред символа на османския деспотизъм, владял няколко века изстрадалата босненска земя.

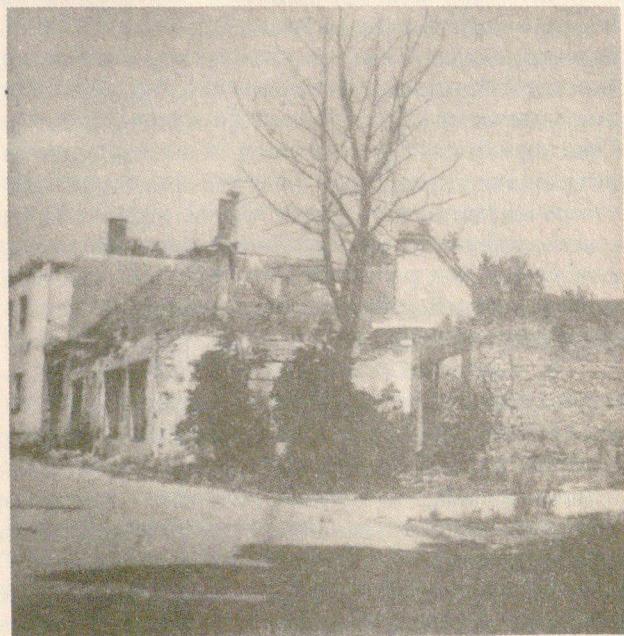
И до гражданская война по-голямата част от населението тук е било сръбско. Имало е по няколко хиляди католици и мюсюлмани. Въпреки това всички престижни места по стара традиция още от Османска Турция и Австро-Унгария са били заемани от мюсюлмани; техни са били най-добрите къщи и апартаменти, с други думи – привилегирани с години от властта, дори и през Титово време. Сега всички ключови постове са в сръбски ръце – в Скупщината, и председателството на общината, и предприятията, и културните ведомства. Така, стъпка по стъпка, са се събирили мотивите за разделението и неприязната, за да изрекат и едните, и другите: "Ние повече не може да живеем заедно!"

Навсякъде най-тежко е на хората със смесени бракове. Капитан Златко Балич от сръбската военна полиция в Ясеновац е мюсюлманин, женен за сръбкиня. Има мнозина като него, преодоляват верските различия в името на любимия човек, на дома и семейството. Други си отиват, предпочитат да скитат по чужбина и да разчитат на хорското милосърдие, далеч от роден дом и приятели. Трети избягват и сега се сражават на страната на хърватите и мюсюлманите, с надежда, че ще се върнат някой ден тук като победители.

Откъде идват бедите на сръбското население, защо сърбите изглеждат в очите на света като завоеватели, агресори? Обяснението на обикновените хора изглеждат най-логично – заради мародерите, дезертьорите с оръжие, с които дълго време нито армията, нито военната полиция е могла да се справи. И тъй като обирите, убийствата, покушенията през трите военни години саставали над хърватски и мюсюлмански домове и хора, черното лице е приписано на всички сърби. Полк. Предраг Радулович (в цивилния живот писател), от специалните части на Баня Лука за борба с тероризма, неотдавна е заловил в гр. Теслич голяма сръбска банда, която

е вършила изстъпления и над сръбското, и над мюсюлманското население. Постепенно пияната се отсява. Обикновените жители на републиката без разлика в етническата им принадлежност днес могат да са спокойни за имота и живота си. Високо в небето патрулират "фантомите" на американската авиация, но хората от града са свикнали отдавна с присъствието им. По плажовете край казиното и до железния мост на Врбас се пекат хора. Вечер улиците се изпълват с младежи. Никой не би казал, че е война, ако ги няма черните забрадки на майките. След работа те бързат към централните гробища, където лежат синовете им. Навеждат смилено глави, шепнат молитви, палят много свещи и се кръстят за кой ли път с плувнали в сълзи очи.

И все пак градът е коренно различен отпреди. Няма ги гърмежите по улиците. Баня Лука става постепенно административен и културен център, какъвто е бил през трийсетте години по времето на Врбаската бановина.



Разбита къща след сраженията между сърби и мюсюлмани в с. Козарац, недалеч от град Прийедор

ИЗДАТЕЛСКАТА ДЕЙНОСТ

Едно от желанията ми бе да посетя издателско-полиграфическия комплекс "Глас сръбски", където се печаташе едноименният вестник, а също други местни вестници и списания. Повечето от работниците в печатницата бяха на фронта. В огромните халета работеха само неколцина мъже по поддръжката. Единственият майстор-печатар и монтьор – Миладин Михайлович, на 63 години, в пенсионна възраст, доброволно бе дошъл да помага в трудното време на изпитания. Хората от печатницата с болка разказваха за добрия печатар Дарко Дърлевич, който само на 31 години бе загинал на фронта, оставяйки дете на една година. Прострелян е бил на фронтовите линии и Раде Станкович, на 35 години, с две деца. Боро Лубурич, директор на печатницата, също 15 дни беше подпоручик на фронта, а останалите 15 дни от месеца се завръщаше, за да ръководи производството. Г-н Лубурич си разбираше от работата, а и как иначе, завършил бе в Загреб специалност "Полиграфия". Сега се въртеше край новия четирицветен "Роланд" – солидна печатарска офсетова машина, която поради липса на хартия продължаваше да стои като безмълен паметник на нерадостните дни. В печатния цех, където се отпечатваше в. "Глас сръбски", неколцина механици сами извършваха генерален ремонт на огромната четирицветна машина "Goss", английско производство – техника стабилна и даваща добри производствени резултати, но както много други машини останала без части поради световното икономическо ембарго.

В книговезкия цех, на сгъвачните, поддепващите и колонаборните машини работеха само жени. Така бе и в залата за предпечатна подготовка, съоръжена с компютри и сканери от нелош клас, така бе и в отдела "Фотоцинография". Наистина, доста от машините, особено високо-печаташите, стояха без работници, но нали и у нас, в България, без война си седяха по родните печатници десетки подобни машини...

Историята на този издателско-полиграфически комплекс, който продължава да тиражира и вестници, и списания, и книги дори в условията на войната, е твърде интересна. На 31 юли 1943 г. излиза първият брой на в. "Глас", орган на Народно-освободителния покрет (движение), по-

късно орган на областния съвет на Народно-освободителния фронт на Босанска Краина. Вестникът се списва до брой 25, 13 януари 1945 г. Отразява партизанските действия на ръководените от Й. Б. Тито партизански формирования, дава сведения от Източния фронт и за движението на съюзническите войски, за сражения с части на Драга Михайлович и немските войски, за освободени от НОВ (Народно-освободителната войска) градове в Босанска Краина. Първият брой се печата в гр. Жупица, печата се и в гр. Дъровар. След края на Втората световна война в Баня Лука е създадена модерна за времето си издателска къща под името "Глас" с добре уредена штампария (печатница). Паралелно с полиграфическата дейност започва и издателска работа. Издават се книги, а също и в. "Глас" – отначало като седмичник, по-късно излиза два и три пъти седмично, а от 1983 г. вестникът става информационен всекидневник. През 1993 г. името му е променено на "Глас сръбски" като от обществено издание се превръща в държавен орган на Скупщината (събранието) на република Сръбска. През последните петнайсетина години продукция с високи художествени и технически качества дава и книгоиздателството към комплекса. Прави впечатление добре оформлената библиотечна поредица "Осветление" (Осветление), където са включени изявени автори от Баня Лука. Поредицата представя историята на книжовността в Краина, литературно-теоретични анализи. Излиза под редакцията на Ранко Рисоевич. Тук могат да се посочат книгите на Предраг Лазаревич "Читане като преиспитване" (Четенето като преизпитване, 1988); на проф. д-р Милько Шиндич "Книжевна Краина", 1984; на Младен Шукало "Оквири и огледала" (Рамки и огледала, 1990). В друга библиотечна поредица – "Савремена книжевност" може да се отбележи стихосбирката на Никола Н. Гузян "Шкопац" (1989). Интересна е историята на православния храм в града, написана от Драган Давидович "Саборна црква у Банијалуци". В издателско-полиграфическия комплекс "Глас" е отпечатана и монографията "Баня Лука" (1990), която представя историята на града от древността до наши дни в текстове и цветни фотоматериали. Книгата е образец на художествено оформление и полиграфическо изпълнение. Издател е Институтът по история – Баня Лука. Комплексът "Глас" през 70-те и 80-те

години активно работи с един от редовните си клиенти издатели – Банялучкия университет, в чиято издателска дейност може да видим монографии и други научни трудове, библиографии. От името на университета се издава и солидното списание "Съзнание", което преди войната се печата в печатница "Борац" (Борец) – гр. Травник.

Около 1990 г. се извършва отделянето на книгоиздателството от издателския комплекс. Създадено е издателство "Нови глас". Редакторите са писатели. В началото на войната писателите мюсюлмани напускат града, а главният редактор е мобилизиран и изпратен на фронта. По време на посещението ми за лош късмет издателският екип беше заминал на панаира на книгата в Нови Сад и така не успях да се срещна с него. Очевидно обаче новата издателска институция преживява сериозни трудности, породени от стагнацията по времето на войната и ембаргото, което прави оствър дефицитът на хартия. Повишени са и полиграфическите услуги.

Разбира се, може само да се съжалява за излизането на издателите от комплекса. Според Йосиф Ракич, зам.-директор на новосформираното обществено предприятие за информационно-издателска дейност "Глас сръбски", в най-добрите години на "Глас" неговата продукция е достигала петдесет и повече книги, като се е нареждал непосредствено след издателствата "Светлост" и "Веделин Маслешан" от Сараево на територията на бившата република Босна и Херцеговина. Сега новият "Глас сръбски" има повече характер на полиграфическо-издателски комплекс, като ръководството е поето от приоритетното направление – полиграфическото. В рамките на комплекса се включва информационният всекидневник "Глас сръбски" и списанието "Недельни Глас сръбски". Правят се опити да се възстанови книгоиздателската дейност, като вече излизат и някои нови книги – "Градина Д", поема в проза и стихове от Симо Брдар (1994); "Срби као птице" (Сърбите като птици) – мемоари на протойерей Славко Вуясинович, под редакцията на Симо Брдар и с предговор от епископа на Баня Лука негово преосвещенство Ефрем; "На искушенйима времена" (На изкушението на времето) (1993) от д-р Милан Турчанин.

Войната поставя обаче твърде мъчителни проблеми пред новоучредения комплекс – например за хартията, която по-рано е доставяна предимно от Словения и Сремска Митровица (Сърбия). Сега хартия се доставя от остатъчна Югославия. Качеството често не удовлетворява. Вестник "Глас сръбски" излиза на пожълтяла хартия с ниски показатели, списанията също се печатат на тази хартия и илюстративният материал не може да приеме нормалния си вид. Една значителна част от кадрите – мюсюлмани и хървати, поради войната са напуснали със семействата си Баня Лука, тъй като не са пожелали да служат в сръбската армия и да запищават сръбската кауза. Поради ембаргото не се доставят части за полиграфическите машини. И все пак "Глас сръбски" продължава да действа, да дава живот на немалко нови вестници и списания, да съдейства за културното издигане на Баня Лука и превърщането му в голям книжовен център на западните сърби и в тези тежки времена.

За ускореното развитие на издателската индустрия в региона на накогашната Сръбска бановина от трийсетте години, днес е показателен фактът, че и в съседни градове на Баня Лука се извършва издателска дейност. В град Градишча на Сава (до неотдавна Босанска Градишча) успешно функционира полиграфическо-издателският комплекс "Виком холдинг компания". Издателската компания има представителство освен в града и във Виена. Полиграфическата изработка на книгите е с високо професионално качество.

В гр. Прнявор излиза общинското издание "Наш завичай" (Наш родов корен). Издател е радио Прнявор. Печата се всеки месец.

В районите, където са дислоцирани сръбски армейски подразделения, също излизат някои ведомствени войскови издания. Така в Петрово се издава "Озренски видици" (Озренски изглед), лист (списание) на тактическата група "Озрен". В Прийedor излиза "Бюлетин на пета козарска бригада". В града се издава и още един бюллетин – на Четвърта тактическа група. В Кнежево присъства друго месечно издание – "Влашички видици" (Изгледи от Влашич), орган на оперативната армейска група "Влашич".

Все пак основните войскови издания са съсредоточени в Баня Лука. Пресцентърът на Първи краишки корпус издава месечното

списание "Краишки войник", което се печата в полиграфическо-издателския комплекс "Глас сръбски". Добре оформено и илюстрирано, това издание представя актуална информация – репортажи, интервюта, коментари, фотопортажи от самите бойни линии, които са на практика автентични извори за исторически проучвания на събитията през този период в районите на Сръбска Посавина, Бръчко, Озрен, Влашич, Купрес, Яйце, Винац и много други селища и местности, където са били или се водят бойните действия. В списанието намира място и културната панорама на Република Сръбска, и развлекателно четиво, и писма на читатели – характерен белег, че редакционният екип знае как да привлече вниманието на читателя.

Имах възможност да се запозная на една от пресконференциите с журналисти и писатели в Дома на културата в Баня Лука с г-н Младен Шукало – писател, в момента редактор в сп. "Краишки войник". В района на Ясеновац, където е служил, той превежда в свободното си време от френски на сръбски книгата на Юлия Кръстева "Черно сънце. Депресия и меланхолия". Чака добро време и някой издател, който да се наеме да издаде тази интересна творба. В момента г-н Шукало се е преквалифицирал като военен кореспондент и редактор и е на разположение на военния пресцентър в града.

– До войната културен център на Босна и Херцеговина беше Сараево – споделя г-н Шукало.
– За някои неща тук бяхме напред, за други поизоставахме. Днес Баня Лука, предвид на стратегическото си положение, става голям издателски и културен център. Вярно, връзките със Загреб и Сараево са прекъснати, но това засилва средишното положение на града и ролята му за информационното и книжовно развитие на Република Сръбска...

Още едно общоармейско списание излиза в Баня Лука – "Нова крила", издание за въздухоплаване и противовъздушна отбрана. Списание "Хуманист" е орган на регионалната организация на Червения кръст в Краина и се печата също в Баня Лука. В града е издавано и списание "Шеснайсета", издание на Шеснайсета краишка моторизирана бригада.

Наред с военно-ведомствените в Баня Лука излизат и авторитетни политически издания. Едно от тях е "Отаджбина" (Родина), месечен орган на

Сръбския демократически съюз "Отаджбински фронт" в Република Сръбска. Главен и отговорен редактор е Божидар Боянич. На добро професионално равнище е месечното списание "Западна Сърбия". Издатели са Сръбската радикална партия в Република Сръбска и в република Сръбска Краина. Председател на редколегията е проф. д-р Никола Поплашен, шеф на радикалите в Република Сръбска, а главен редактор – Слободан Наградич, един от утвърдените в града журналисти. Първият брой на списанието излиза през юни 1993 г., като продължава да излиза и досега. Прави впечатление завидното графично и художествено оформление на изданието, което е в пълен синхрон с издаваните материали. Сред сътрудниците и авторите личат авторитетни имена на интелектуалци – проф. д-р Никола Поплашен, проф. Предраг Лазаревич, д-р Перко Войнович, д-р Ранко Пеич, Радован Йович, д-р Миодраг М. Вулин, Анджелко Анушич, магистър Драголюб Крнета, Слободан Наградич, Йово Туранянин, проф. д-р Брацо Ковачевич и др.

Тематично многообразие характеризира страниците на всяка книжка от "Западна Сърбия". От една страна са политическите коментари и статии, от друга – репортажи и интервюта от самите фронтови линии. Присъстват и интересни материали от културната история и днешния ден на двете сръбски републики. Удачно подбрани и с определено разположение върху страниците са рубриките "Съпротивления", "Погледи", "Из сръбската земя", "Из между два броя", "Нашата тема". Списанието ратува за единството на православните сръбски земи, води полемика с творците на исламския фундаментализъм.

Белег за демократичността на културните процеси в Република Сръбска е фактът, че в Баня Лука, независимо от отколешния конфликт между православие и католицизъм, продължава да излиза месечното религиозно-информационно списание "Гласник на Банялукката епископия" (Гласник Банялукче бискупийе). Изданието се списва на латиница, за разлика от останалите сръбски вестници и списания, които от началото на войната преминават изцяло на кирилица.

Издателска дейност развива също Народна и университетска библиотека "Петър Кочич". Впечатляващо е периодичното издание "Путеви" (Пътища) – 1992 г., което има характер на алманах за книжовност и култура. Уредници-редактори са

Предраг Лазаревич, Чорче Микич и Ранко Рисоевич. Алманахът тематично е разделен на няколко части: "Кръваво краишко коло" (Кърваво краишко хоро) (1875-1992), "Стоянка майка кнежополка после петдесет години", "Книжевност у рату и о рату" (Книжовността във войната и за войната), "Културна хроника Банялучке ратне године 1992". Чрез автентични документи, свидетелства, факти се проследява трагичната съдба на сърбите в Краина, разказва се за Връбаската бановина от трийсетте години на века и за Баня Лука като икономическо, културно и духовно средище. Проследява се културният живот на града в дните на войната. В книжката със значителен обем – 230 с., се съдържат интересни литературни материали – стихове, очерци, коментари и анализи.

В Баня Лука излизат и някои други издания – развлекателни, спортни, реклами: "Адрия енigma", "Албатрос" (информационно-маркетингов вестник), "Рубикон" (енигматичен лист).

И през войната в Република Сръбска излизат книги, появяват се автори, които правят впечатление със своя оригинален поглед към съвременните събития. Някои от тези книги се печатат и в Сараево, какъвто е случаят със "Западни сърби – политика и рат" (1993 г., изд. "Просвета" и информационен център Сомбор). Тази книга е размисъл за трагичната съдба на сръбския народ и по-специално на западните сърби след разпадането на СФР Югославия. Писана е от трима автори от университета на Баня Лука: проф. д-р Миле Ненадич – преподавател по социология, проф. д-р Никола Поплашен – преподавател в Правния факултет, проф. д-р Брацо Ковачевич – преподавател по социология. Имах възможността да разговарям с г-н Миле Ненадич, който сподели за написаното:

– За вас, българите, тази книга би могла да представлява интерес именно в това: как постепенно се извършва онова т. нар. "свестяване" на сръбските интелектуалци. Текстовете, публикувани в периодични издания преди това, тук са вързани хронологично, събитийно – сърбите и югокризата, сърбите и "хърватската" демократия, сърбите и исламският сепаратизъм, новият световен ред и сърбите. Мисля, че е интересно да се проследят основните моменти от разпадането на Югославия, критиката на усташката власт, отношението на сръбският народ

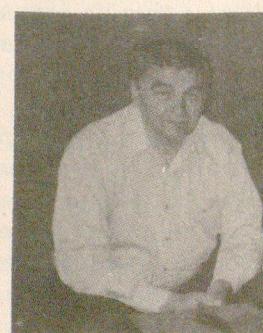
към исламска Босна и критиката на исламската декларация на Алия Изетбегович...

Един внимателен прочит на написаното от Миле Ненадич, Никола Поплашен и Брацо Ковачевич действително показва, че имаме работа не с евтино патриотарско четиво, а с публицистична книга, вникваща надълбоко в сръбския въпрос, анализираща подбудите и действията на страните в босненския конфликт.

Трагичните събития, отразяващи жестоката хроника на австроунгарския лагер в гр. Добой през Първата световна война, възкръсват в книгата на Душан Паравац "Добойски логор 1915-1917" (1990).

Минало – съвременност се оглеждат през своеобразния белетристичен натюрол на писателя от Баня Лука Златко Келечевич в романа му "Вране над гроблем" (издател: книжовно дружество "Развигор", гр. Пожега, Сърбия, 1990). За тази книга авторът ми разказва на четири очи:

– Романът отразява злочинствата, които понесе сръбският народ от страна на усташите и мюсюлманите по време на Втората световна война. Естествено, има и някои биографични и автобиографични моменти. Един от тях е този – през 1942 г., на празника "Свети Йоан Кръстител" (19 януари), баща ми е заклан на моста при Градишак и хвърлен от усташите в река Сава. Добре че на изборите в Баня Лука (1990 г.) победи Сръбската демократическа партия, та иначе още преди тази война нямаше да видя бял ден заради романа си...



*Писателят
Златко Келечевич,
зам.-министър
на образоването
и културата
на Република Сръбска*

Г-н Келечевич следва в Загреб Славянска филология и слуша два семестъра български език. Става един от основателите на сръбските демократични сили в Република Сръбска. В момента е зам.-министр на образоването и

културата на републиката. Срещнахме се основно училище "Георги Стойков Раковски", построено изцяло като дар от България след унищожителното земетресение през 1989 г. в Баня Лука, и известно сред тукашните хора като "българското училище". Запитах го какво мисли като творец за нашия народ.

— Симпатизирам на българите — бе отговорът на г-н Келечевич. — Симпатизирам и каузата им, че македонците са били винаги по-близки до българите, а и са си българи. За жалост досегашната политическа система не позволяваше да се говори направо за това. Сега няма повече причини за омраза между сръбския и българския народ. Лично аз смятам за справедливо да се подели Македония между българите, които имат право също на съединение, и сърбите, които в тази бивша югославска република не са много на брой. Ние смятахме, че македонците имат право на собствен език. Okаза се, че това е обикновена диалектна форма на българския език. Жал ми е, че България има голям проблем — наличието на компактни маси мюсюлмани в страната. Считам, че българи, гърци, сърби и румънци, обединени от източното православие, могат много да си помогнат един на друг в разрешаването на значимите проблеми!

Г-н Келечевич знае цената на своите думи и на своето слово. Живял е трудни години. Ражда се във времето на усташкия терор, петнайсетина дни след смъртта на баща си. Кръщават го с хърватско име — Златко, за да не го заколят усташите. Така, както и много други деца, бива спасен от смъртта, която тогава дебне на всяка крачка. Затова днес смята, че миналото не бива да се забравя, че то е една строга и сурова поука към строителите на съвременна Западна Сърбия.

Издателска дейност с ведомствен характер се извършва и в **Икономическият институт към Банялучкия университет**. Тук се набират на компютър, разпечатват се на принтер и се размножават в малки тиражи за нуждите на ведомството монографии, студии, бюлстии, карти, свързани с изследваните в института проблеми. На територията на бившата република Босна и Херцеговина са съществували само два такива института — единият тук и другият в републиканска столица Сараево. През последните десет години научният институтски колектив в Баня Лука се е ангажиран да даде научно обосновани

предложения за реорганизация на икономиката в бившата република. На ръководството в Сараево се предлагат рационални решения за свързване отделните региони във връзка с наличието на трудови ресурси, сировини, основни средства за производство. Повечето от предложенията са подминавани с мълчание. Сега обаче ситуацията е съвсем друга. Новата държава Република Сръбска има нужда от този институт. Според директора Душко Якич малкият колектив от двайсетина души, някои от които сега са на фронта, предстои да предложи нова организация на стопанството, преструктуриране на икономиката. В последната студия, писана от авторски колектив на института — "Република Сръбска. Простор. Становнишество. Ресурси" (Б. Лука, септември 1993) са отразени новите идеи на съзиданието. Основната тема е отношението "икономика — нация". Малко познати и нови факти, диаграми, карти, схеми, статистически проучвания придават на това изследване задълбочен и новаторски привкус.

С г-н Небойша Радманович, директор на **Държавния архив на Република Сръбска**, разговаряме в кабинета му за състоянието на архивните фондове и архивното дело днес.

— Архивът е създаден през 1953 г. в Баня Лука — пояснява г-н Радманович. — В първите години той действа като градски и районен архив, включвайки и гр. Прийedor, а от 1963 г. поема функциите на областен архив, като обхваща и района на гр. Бихач. Постепенно влизат много други общини, като вече се нарича Архив на Босанска Краина. Катастрофалното земетресение от 1969 г. нарася сериозни щети и разстройва нормалната работа, но с упорити усилия дейността е възстановена. Към 1983 г. архивът има 618 кв. м. площ. Развива просветна дейност, организира и изложби, издаване на книги с автентични документи за Босанска Краина в периода 1919-1941 г., с оригинални ръкописи на видния сръбски книжовник Петър Коич. Самите фондове са от четири десетилетия и стават добра база за написване и издаване на научни студии, докторски дисертации. През 1983 г., във връзка с трийсетгодишнината от основаването на архива, участвах в подгответо и издаването на книгата "Архив Босанске крайине Баня Лука 1953-1983", която съдържа исторически преглед на работата и обзор на архивните фондове. Сега Държавният

архив на Република Сръбска, независимо от трудното военно време, продължава да функционира нормално. Тук изследователят може да ползва някои документи от Австро-унгарската окупация, някои турски източници, но най-добре е представен периодът между двете световни войни. Независимо, че част от архивните материали са били унищожени от усташите през Втората световна война, тук е една част от документацията на Независимата хърватска държава. Налице са сведения за насилиственото покръстване на сръбския народ от православието в католическата вяра, за осъдени на смърт сърби по незначителни провинения в периода 1942-1943 г.



С ректора на университета в Баня Лука
проф. д-р Драголюб Мирянич

В момента най-значителното културно и просветно средище в Баня Лука е неговият университет. Основан е през 1975 г. Днес разполага с модерна база, учебни зали, общежития. Сега ректор на Банялучкия университет е проф. д-р Драголюб Мирянич. С него разговарях в сградата на Културния дом на Баня Лука, където се помещава и ректоратът. Според г-н Мирянич със своите факултети – икономически; електротехнически; машинен; медицински; правен; технологичен (химически и биотехнологичен); педагогическа академия (основана още през 1969 г.); с институтите си: икономически, по история; противопожарен; за земетръсно инженерство и конструкции; за изпитание на материалите, и не на последно място с богатата си Народна и университетска библиотека "Петър Коич" – университетът се превръща в крупен център за придобиване на научни знания, център за изследвания в най-различни области с практическо

приложение за бъдещето на Република Сръбска. Г-н Ректорът изрази готовност за сътрудничество с Великотърновския университет "Св. св. Кирил и Методий" – Велико Търново, а проф. Предраг Лазаревич допълни, че ще се радва, ако укрепнат връзките между библиотека "Петър Коич" и великотърновското Университетско издателство. Университетът в Баня Лука разкрива и нов, философски факултет. Независимо от трудните военни години, от факта, че мнозина студенти не могат да завършат образоването си, а отиват на фронта, все пак перспективите пред висшето образование в Република Сръбска и нейния естествен център – Баня Лука, са оптимистични. Контактите със студенти от братска православна България могат да се окажат неочаквано плодотворни. Не бива да се забравя, че във Великотърновския университет успешно функционират филологически, исторически, педагогически, богословски, правен факултет, а в свободният факултет от три години редовни и задочни студенти придобиват втора специалност "Издателска, редакторска и полиграфическа дейност", която може да открие добри перспективи пред желаещите да се посветят на вестникарската професия, да работят в издателство, редакция на списание или в печатница. Взаимните контакти биха могли да подгответ и издатели от Баня Лука в устройството на културния живот на младата република Сръбска и съседната на нея Република Сръбска Краина.

Като че ли най-болезнено се отразява войната на децата. Г-жа Мария Радованович е преподавателка по химия в едно от основните училища на Баня Лука. Тя е свидетел как учениците през зимните дни студуват в класните стаи, сама е понасяла несгодите на благородната учителска професия, удивлявала се е на стоицизма на сръбските деца, които отдавна са забравили за парното отопление в училище, за нормалното подаване на електроенергия. Учебните занятия започват в средата на август, а зимната ваканция по обясними причини е по-дълга от нормалното. Но и в града, и в Посавина, и в Сръбска Краина децата някак са надживели своето време, наблюдават и изучават живота с очите на възрастния човек. В село Ясеновац, където минава фронтовата линия с хърватските сили, се учат и ученици и от селището, и от село Градина, което е отвъд река Сава и остава в република Сръбска.

Всеки ден децата се качват на малкия военен ферибот и прекосяват реката-граница, която дели републиката от другата сръбска държава – Република Сръбска Краина. На обяд, след занятията, фериботът ги откарва обратно. Друг път за училището няма – мостът над Сава е разрушен от хърватите. Това не пречи на малчуганите – те са свикнали с делника. Умеят дори да боравят с бойно оръжие, както го умеят и в Баня Лука, и на много други места. По-рано в не едно селище са ставали злочастия поради непознаването на пистолетите и автоматите. Днес децата са се настиснали да разглобяват и слобяват оръжието и не посягат от любопитство, навсярно разбират, че това е работа за бащите.

Децата имат и някакъв вроден усет за историята и днешния ден. Случи се да посетят паметника на избитите в село Дракулич, недалеч от Баня Лука. На 7 февруари 1942 г. в сръбските села Дракулич, Шарговац, Мотике и рудник Раковац усташите, настърчавани устърдно от католическия свещеник, по собствени признания избиват 2 300 сърби. Нито плачът на невръстните деца, нито писъкът на майките и стоновете на беззащитните старци попречват на тази драма. Сега, петдесет и две години след масовото убийство децата на Дракулич играят безгрижно край паметника, закачат се с непознатия чужденец. На въпроса ми знае ли какво се е случило тук, десетгодишната Лиляна Бъркович кимва с очите на възрастен човек: "Да, тук са убили жената и децата на моя дядо. А самият той се е спасил, защото е бил затворен от немците и не е бил по това време тук. Иначе и аз нямаше да съм родена, нали..."

В основното училище "Георги Стойков Раковски" директорът Братолюб Вулин е спокоен за предстоящата учебна година:

– Тук имаме 52 класа с 1 400 ученика, налице са учители за всички предмети, макар че доста преподаватели от мъжете сега са на фронта. При нас, както и в другите училища, не се гледат етническите различия – децата на сърби, хървати и мюсюлмани учат заедно...

Г-жа Ясминка Пантич, преподавателка в училището по сръбски език и литература и пеене, участва в сръбския православен духовен хор, който е вече на сто и една години. Всяка неделя христите пеят в храма "Света Троица" в града.

Театралната дейност в Баня Лука и през войната е на високо ниво. Народният

театър на Босанска Краина вече е на 64 години. В репертоара през последното десетилетие се включват класически и съвременни западноевропейски и сръбски автори. За историята на театъра научаваме от две солидни монографични изследвания: "Народно позорище Босанске Крайине 1930-1980", чийто автори са творци от Баня Лука – Предраг Лазаревич, Йосип Лешич и Младен Шукало ("Глас", 1980); и "60 година народног позоришта Босанске Крайине Баня Лука" ("Глас", 1990) – под редакцията на Небойша Радманович, с характеристика и описание на отделни театрални постановки и изводки от рецензии за тях в периодични издания. Някои от играните пиеци след 1980 г.: "Аретей" от Мирослав Кърлежа; "Агамемнон" от Есхил; "Женитба и удавба" (Оженване и омъжване) от Йован Стерия Попович; "Тартюоф" от Молиер; "Балкански шпионин" от Душан Ковачевич; "Госпожа министърката" от Бранислав Нушич; "Зла жена" от Йован Стерия Попович; "На края на пътя" от Мариян Маткович; "Галеб" от А. П. Чехов; "Сам на себе си да направиш олтар" от Иренеуш Иредински; "Женски разговори" от Душан Радович; "Покойник" от Бранислав Нушич; "Платонов" от А. П. Чехов; "Вагония" от Мирослав Кърлежа. Последната постановка на театъра е драмата "Генерал Милан Недич", която имах удоволствието да гледам. Режисьор на тази интересна пиеца е Йовица Павич, който е режисирал и постановка на Старозагорския театър, с когото до войната Краишкият народен театър – Баня Лука е поддържал творчески връзки, били са разменени гостувания на колективите. Сценарист е Синиша Ковачевич. С "Генерал Милан Недич" актьорите от Баня Лука гастролират в Белград, Крушевац, а също и на фронтовите позиции на сърбите, без да се боят от курсумите на снайперистите и грохота на минометите.

В разговора ми с директорката г-за Лиляна Лабович става дума и за това, че тя има пристрастие към личността на ген. Милан Недич:

– Моят дядо е бил офицер в кралската сръбска армия, но не пожелал по време на оккупацията през Втората световна война да служи на немците. Отива в Крушевац и там германците го арестуват. Вкарват го в немския лагер Баница. Ген. Недич и съратниците му спасяват дядо ми. Освобождават го, после той става четник – доброволец. Тук искам да кажа, че на нас ни е

твърде нужно в тези съдбовни дни да направим преоценка на историята си – на четническото движение, на хора като ген. Недич, който, макар привидно да е бил шеф на пронемско правителство, успява да спаси хиляди хора. Неслучайно народът го нарича "генералът-майка". След 1945 г. ген. Недич е съден от комунистите и завършва трагично, но с чувство за изпълнен отечествен дълг. Досега за подобни неща у нас не можеше да се говори. Всичко бе покрито с информационен мрак. Днес за нас, актьорите, съществува един основен въпрос – сръбският. Ние сме прави, каузата ни е справедлива. Войната, която водим, не е война на агресори, както искат да ни представят западните медии, а борба за оцеляването на сръбския народ, за защита на православието. И тук театърът има своето място да подкрепи с мощните средства на изкуството тази справедлива кауза.

Г-ца Лабович се надява да възстанови предишните контакти с България. Проявява интерес и към дейността на Драматично-музикалния театър "Константин Кисимов" във Велико Търново, с който се надява да установи още през тази есен дружески връзки.



*Сградата на Културния дом в Баня Лука,
в който се помещават
Ректоратът на университета и
телевизионното студио*

Магистър Предраг Радич, председателят на община Баня Лука, е човек с лично отношение към културата и книжовността. В присъствието на журналисти разговаряме за

развитието на града и региона. Оказва се, че сега градът поема значителна част от функциите на някои министерства, сред които и културно-просветното. В промишлеността има известен ръст – работи се с 20 на сто от капацитета на предприятията, докато за миналата година той е бил само 11 на сто. За трите години война са организирани и действат значителен брой частни фирми, надежди вдъхва и новата валутно-финансова политика. Колкото до културата – тя не е замряла. И сега се организират концерти, печатат се книги, вестници и списания, дават се театрални постановки, продължава образователният процес в средните и висши учебни заведения, независимо от трудностите. Разширяват се контактите с православните страни – първа е Гърция, с нейните градове Атина и Солун. Магистър Радич смята, че е необходимо "Да се повежемо" и с българите, като отдава предпочитание към старата столица Велико Търново – един голям университетски и културен център за Северна България.

ДУХОВЕН ЦЕНТЪР НА ПРАВОСЛАВИЕТО



Негово преосвещенство епископ Ефрем

Епископът на Баня Лука – негово преосвещенство Ефрем ме посреща в градската православна епископия, за да поговорим за австрянските ни отношения. Светият отец смята, че Западът иска да скара нас, православните страни, за да ни владее по-лесно. Няма обаче оправдание за това, че контактите между сръбската и българската православна църква са толкова изостанали. Според негово преосвещенство ние трябва да се опознаем и разберем между себе си на Балканите, тъй като сме притиснати от две страни – от католицизма и ислама. Вярно е, че православните народи не са агресивни, но ние

живеем в съседство с агресивни вероизповедания и е нужно да се защитаваме задружно – отначало славянските православни народи (сърби и българи), а сега да приобщим гърци и румънци. Подобно съюзяване няма да има завоевателни, а само отбранителни цели.

– Мисля, всички почтени и умни хора, които искат да разберат, ще видят, че една такава теза има основание. За жалост малцина от нашите политици виждат нашите общи цели. Отношенията между нашите два народа през последните петдесет години бяха натегнати. Дял за това имат и двете църкви – и сръбската, и българската. Те бяха зависими от самата държавна институция. Сега са налице условия да потърсим нещо по-добро. Ние имаме общи връзки още в Средновековието. Нашият духовен вожд Свети Сава Неманич умира в столицата на Втората българска държава – Търново, и е погребан в църквата "Св. Четирийсет мъченици", като сега мощите му са пренесени в сръбската земя. Известни са и други православни и книжовни връзки между сърбите и българите. Дори и аз, за себе си мога да кажа, че имам двама много добри приятели от България, с които завършихме православната богословска академия в Москва – Йосиф Басаков (сега служи в Америка) и Неофит (епископ, професор по богословие в София)... Предишните тоталитарни режими – Титовия и Живковия, се плашеха от реформаторските идеи и затова в отношенията между двете църкви прибегваха до принципа "разделяй и владей". Но днес живеем в ново време. То също не е леко. Западът, виждайки разделението във вашата света църква, праща цели легии протестанти, съботяни, адвентисти, йехови свидетели и какви ли не още. Така е и в руската земя. Тези легии са финансиирани от Запада – за него е много по-лесно и евтино да похарчи десет милиарда долара например, и да превземе крепостта отвътре, защото вече стана ясно, че със сила не може да завладее православните народи. Никакви лъжедемократични идеи не съществуват! Целта на Запада е да пороби православния Изток. Лъжат ни, че ще живеем еднакво добре, охолно – те, западняците, винаги ще си бъдат богати, а ние – бедни. Ние, сърбите, добре помним лагера Ясеновац, където с благословията на католическите свещеници бяха избити стотици хиляди невинни жертви. А такива лагери имаше десетки по цялата Босна и

Херцеговина и Сръбска Краина. Не искаме това страшно време да се повтори!

Негово преосвещенство Ефрем е настроен оптимистично за разделението в българската православна църква. То ще се преодолее, защото тук не е налице верска подялба, а разпрата е на политическа основа.

Църквата е божият дом за народите. Но когато в името на Господ се извършват убийства и се събарят храмове, това не е ли святотатство? След бомбардировка от немската авиация на 12 април 1941 г. частично е бил разрушен красивият представителен храм на православието в центъра на Баня Лука. През нощта на 4. срещу 5. май 1941 г. болният и немощен епископ на Баня Лука Платон и протойерейт на Босанска Градишка Душан Суботич са убити от усташите край река Връбас. След 17 дни труповете им са намерени разложени в реката. Започва жестока разправа с православното и еврейското население. Биват унищожени печатници с кирилски шрифтове, книги на кирилица, православните свещеници са прогонвани в пределите на Сърбия или пращани в концлагери. Венецът на кощунството новата Независима хърватска държава изплита с окончателно доразрушаване през август 1941 г. на бомбардированата от немците съборна православна църква в града. Властите неслучайно карат тази мяръсна работа да бъде извършена от евреи и сърби.

Много родители-сърби, за да спасят децата си, им дават хърватски имена и ги кръщават от католически свещеници.

Ръководителите на новата власт се изхитряват. 1945 г. бива построен дървен стълб с петолъчка на мястото на съборената църква. Така комунистите запазват място за бъдещия паметник на "падналите борци" през Съпротивата. На следващата година през м. юли паметникът е изграден, за да се предотврати изграждането на църквата. Очевидно тук ролята си изиграва и пословичният "социалистически атеизъм". Едва след изборите през ноември 1990 г. градският съвет одобрява паметникът да се прехвърли на стотина метра настрани, пак в центъра, а на мястото на старите основи за съборната църква повторно да се строи храм. За жалост, в момента по липса на средства са издигнати само бетонните основи.

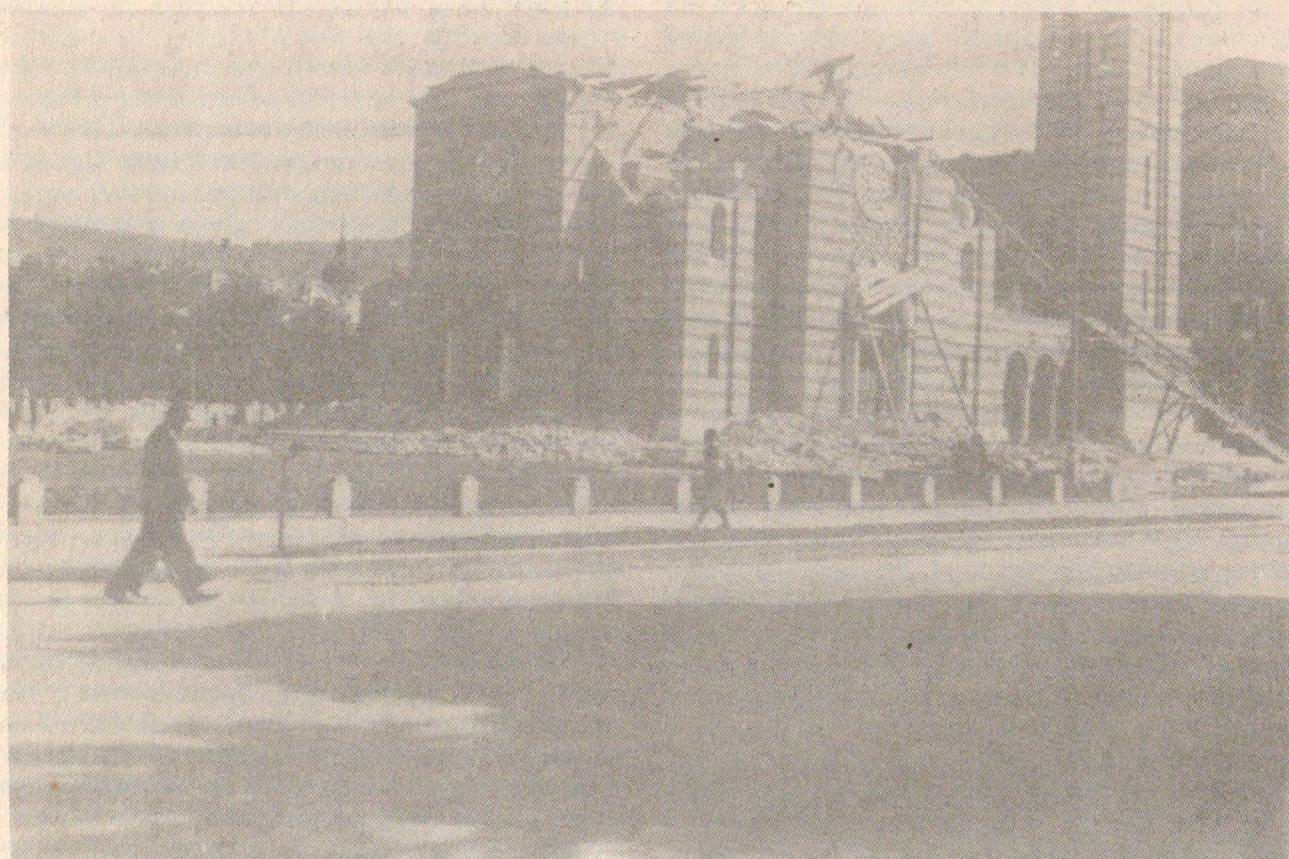
Духовният живот на някогашната Връбаска бановина е белязан през Втората световна война с остро противопоставяне между православието и католицизма. Интересно е да се отбележи, че самите католически свещеници стават инициатори за масови злочинства над сръбското православно население и са дейна опора на Независимата хърватска държава. Тук не трябва да се търсят само индивидуални случаи, а да се отчита, че все пак политиката на хърватската държава и на католическата църква действат успоредно към една и съща цел – прочистването на окupирани земи от сръбското и еврейското население, покръстването му в католицизма там, където е възможно, изтласкането на православието. Един от дейните сътрудници на режима е католическият свещеник Мирослав Филипович-Майсторович. Името му е покрито с мрачната слава на масов убиец и военнопрестъпник. Първият му голям подвиг става недалеч от Баня Лука. Светият католически фратер докарва свирепа усташка част, съставена от хървати и мюсюлмани, и то чак от Херцеговина. Скрива потайните си гости през нощта в католическия манастир край града и заранта на 7 февруари 1942 г. тръгва заедно с тях към село Дракулич. Хвана първото попаднало му дете и го заколва като яре със собствените си ръце, сегне се обръща към усташите: "Вината за всичко, което ще падне този ден, нека се стовари само върху мене". Така като свято лице на католическата църква "фра сотона" (свешеникът дявол) освобождава усташите от греха, който предстои да извършат, и ги приканва да действат. И се започва касапницата. С помощта на местните хърватски жители биват разпознавани и отеляни настани православните сърби, след което започват избиването им. Така постъпват и в съседните села Шарговац, Мотике и рудник Раковац. По признания на престъпниците са избити 2 300 сърби. Но това е само началото на мисията – през юни-октомври 1942 г. "фра сотона" е назначен за комендант на концлагера Ясеновац, където са избити 700 000 лагеристи, от тях около 500 000 са сърби. И за да даде пример, отвъд реката Сава, при село Градина, на брега "светият отец" хваща за краката невръстните деца, удря с все сила главите им в печално известната "топола на ужаса" и сегне мята мъртвите им тела във водите на Сава. След войната избягва на Запад, но допуска грешка – завръща се в Югославия, в

районите на Хърватско, с надежда да завземе отново властта. Заловен и съден, си признава само за една малка част от престъпленията. Но и те са достатъчни съдът да го осъди на смърт.

В разговорите, които имах с немалко хора от Република Сръбска и Република Сръбска Краина, проличаваше един немаловажен акцент – днес войната се води и за това – да не се повтори геноцидът от 1941-1943 г. Между православието, ислама и католицизма по тези земи има дълбока пропаст, която едва ли някога ще се запълни. Титовият режим със страх и репресии е опитвал да омаловажи и потисне крещящите противоречия. Но мъката в сърдата трудно намира брод, болезненото страдание, споменът за жертвите днес отново възкръсва. Допълват го впечатленията от днешните лагери, където също тъй се безчинства, изнасила, убива без милост. Сякаш насилието по тези земи няма край, сякаш тук всичко е обречено да изпие докрай горчивата чаша на земния ад.

В заключение ми се иска да отбележа, че издателската, просветната, библиотечната, театралната и църковната дейност в региона на Баня Лука и през трудните дни на войната го превръщат в крупно книжовно средище, разсадник на нови идеи и място, където израстват значими автори – и в миналото, и днес. Тук може да се разкаже още много за културните традиции – например за сръбските културно-просветни дружества в Босанска Краина от 20-те и 30-те години на века: "Просвета", "Змияне", "Сръбски читаонци", "Единство", за списанията "Книжевне краине" и неговия приемник – списание "Развитак" (Развитие) с основателите му д-р Бранко Чубрилович и д-р Йован Зубович; за писателите и книжовниците от този период – Веселин Маслеша, Акиф Шеремет, Гойко Банович, Миле Бекут, Стефан Беловук, Ханс Брамер, Милан Чурчич, Бранко Чопич, д-р Васо Глушач, Браце Польокан, Вилим-Вилко Винтерхалтер, Радован Вулин и др.

Съзнавам, че тази статия едва ли ще се понрави на някои определени среди в босненския конфликт. Тук е мястото да отбележа – нито авторът, нито изданието изпитват лоши чувства към хърватския и мюсюлманския народ в бившата югославска република. В две от предишните ми книги – романите "Босненска рапсодия" (1992) и "Безумна любов" (1993), сред героите са и образи на мюсюлмани и хървати с положителни черти.



По време на независимата хърватска държава през август 1941 г. бе разрушена съборната православна църква "Св. Троица" в Баня Лука. Ще доживеят ли западните сърби своя щастлив и мирен ден, когато ще издигнат отново своя православен храм?

Тези книги се родиха от впечатления, породени след неколкото месечното ми пребиваване в Босна и Херцеговина от края на 1990 до началото на 1991 г. Тогава нямаше война. Конфликтите бавно узряваха, но изглеждаха все още преодолими. Може би ако великите сили бяха проявили достатъчно далновидност и мъдрост, до босненския ад нямаше да се стигне. По-късно, когато се прибрах в България и слушах за разрушените градове по Дрина и Врбас, за хилядите жертви, някои от които навсярно бяха мои гостоприемни домакини, приятели на мен и въобще на българите, реших отново да се върна, за да потърся истината и при сръбския народ. Трябваше на два пъти да мина през "коридора" на Република Сръбска, зорко следен и обстрелян от снайперите на мюсюлмани и хървати, да прекося от граничния

пункт Рача градовете Бийелина, Бръчко, Дервента, да посетя фронтовите линии и да говоря с обикновени сърби и мюсюлмани от републиката, за да се уверя с очите си, че митът за сръбските агресори си е чиста уловка за обикновените хора по света. В центъра на някогашната Врбаска бановина живееха обикновени люде със своите делични проблеми, които не само воюват, но и правят култура с високи достойнства. Люде, които искрено се чудеха на нас, българите – и за странните позиции спрямо един братски православен народ, и за незнанието, и за още много неща. Не е ли време да поправим всичко това?



ОПТИМИСТИЧНО ЗА БЪЛГАРСКАТА КНИГА

ПОХВАЛА НА КНИЖОВНОСТТА

проф. д-р Ани Гергова

Срещнах по коридорите на Народната библиотека "Св. св. Кирил и Методий" в зимните месеци на 1991 г. един доскошен издател. След обичайната размяна на въпросите кой с какво се занимава и след моето обяснение, че все така българската книжовност ме интересува, той отсече: "Ами то книги няма вече!" Не беше единственият скептик-отрицател на книжовното бъдеще в условията на порив към демократизация на обществото ни. Заговореше ли се тогава за култура, в оборот влизаха въздишките, че всичко създадено се затрива, че тя е в колапс, че е настъпил апокалипсисът. Волно и неволно адаптираната ни към шаблонизация българска журналистика започна да преповтаря печалните квалификации. Тълсти заглавия на вестниците размахват тревожни обобщения за криза, нищета и обърканост на съвременния духовен живот.

Противно на тази мастилено-очерняща канонада, в случая се наемам да отправя похвални думи към удивително устойчивата българска книга, към нейните създатели и ползватели. Мотивите за това ми начинание са: необходимостта от попълна информираност за реалното състояние на нещата, разгледани в рамките на националната книжовна активност, и желанието да се даде тласък към по-системно тяхно обсъждане. Основанията си за окуражителни по отношение на книжовността оценки ще се опитам да систематизирам в няколко тези.

Само три-четири години са изминали от времето, когато започна преходът към демократизация на българското книжовно дело. Промяната резонира най-напред в организационната му структура. Тя обезсили и ликвидира единния централизирано планиращ орган на държавнопартийно управление, регламентиращ насоките на периодичния печат и книгоиздаването и

разпределящ ресурси и сировини. Главното управление към Министерския съвет, просъществувало до септември на 1991 г., е последното звено с такова предназначение. Деидеологизацията и демонополизацията на дейностите в сферата на книжовността бе съпровождана от преобразуването на съществуващите и създаването на нови, преобладаващо частни, издателства и редакции на периодични издания. До септември 1993 г. базите данни на националните агенции за международни стандартни номера за книги и за периодика и Отдел "Депозит" на Центъра за национална библиография регистрират 752 издателства, 1011 редакции и 211 печатници. Тези сведения са показателни за динамиката на процесите – до 90-те години издателствата ни бяха не повече от 25-26, съсредоточени главно в столицата. Техният брой не само нараства близо тридесет пъти, но те се разредяват в повече от четиридесет селища по цялата страна.

Въпреки тежката икономическа криза и големия недостиг на средства печатното слово на съвременна България има висока продуктивност. Силно изразен е ръстът на периодичните издания, които "прилягат" на политически динамичните времена. В края на 1989 г. техният брой е 1395 заглавия годишно, през 1990 г. – 1598, 1991 г. – 1633, 1992 г. – 1660. Абсолютният брой на издаваните книги след върховата 1984 г., когато са 5367, започва да намалява. През 1991 г. слизат на 3412, но след това отново бележи ръст – през 1992 г. – 4773 заглавия. Какво означава това, бихме могли да си представим, като отчетем, че съвременното българско книгоиздаване и печат са лишени от държавна финансова подкрепа, че са натоварени с неприемливо високи данъци (да си спомним периодично разгарящите се по този повод възражения и нестихващите дискусии), че инфлационните процеси неудържимо влияят върху цените на хартията и полиграфическите услуги, че твърде затруднени са възможностите за пласмент на изданията. Да издаваш книги днес е подвиг и призвание преди всичко. Този, бих казала, възрожденски поход заслужава внимание и поощрение.

Структурата на издателската продукция у нас през последните години съществено се видоизменя. Вместо доскорошната централизирано координираща регулатия, определяща за нея става предприемчивостта и търсенията на наподилите се издателски институции. Те се преориентираха към издаването на по-голям относителен дял художествена литература. Ако до промяната той се ориентираше около 16-18 на сто от общия брой издавани заглавия, тов началото на 90-те години достигна над 40 на сто. Предпочитани станаха неиздаваните доскоро автори и произведения, част от които известни в периода до ликвидацията на частните издателства през 1948 г. Увеличават се детските литературно-художествени издания, справочниците, книгите с битово-съветстваща или религиозна тематика. В пъстротата от издания първоначално се прояви предпочтение към любими отпреди 50-100 години четива, което даде основание да се заговори за т. нар. "романна треска". Приливната вълна на литературата-развлечение обаче започна да поутихва, да се посвива в руслото, определено от неизменно присъстващите в читателската публика нейни почитатели. За тях издателите започнаха да откриват вече и нови заглавия, повели листите на най-продаваните книги, бестселъри в напредналите книжовни държави. Анализът на регистрираните от националната библиография литературно-художествени книги разсейва в значителна степен заблуждението, че съвременната ни национална литература е загърбена от издателите. "Бумът" на поетичните издания е очевиден, а голяма част от стихосбирките, издавани днес, са финансиирани от самите автори. Белетристиката ни запазва своето постоянно присъствие в издателската продукция. По отношение на литературната класика и научната литература, чието състояние се определя като най-тревожно, държавната подкрепа, давана ежегодно след 1991 г. от Министерството на културата, на основата на конкурса за 100-те книги, се оказа стимулиращ фактор. Водещите университетски издателства, от друга страна, проявиха далновидност и заслужаващ уважение кураж да подготвят сериозни преводни и нови заглавия, особено ценни в областта на хуманитаристиката. Академичното книгоиздаване същодава признания на постепенно преодоляван спад.

Българският читател съхранява интереса си към книгата и печатното слово, въпреки значителното обедняване, въпреки негативните

проявления, съпътстващи опита да се наложи пазарна икономика. Той заделя средства, за да ги купува. Едно накърно проведено социологическо изследване на културата в големите градове (анкетите са от април 1994 г.) показва, че в семейните бюджети средствата, изразходвани за печатни издания, се конкурират само с парите, отделяни за кино и за театър. Редовните читатели у нас – тези, които четат по 10 и повече книги годишно и са се регистрирали в обществена библиотека, не отстъпват по относителен дял от населението на установените в напредналите страни пропорции – те са над 30 на сто. Не са лишиeni от основанието твърденията, че в последните години активната част от българската читателска публика се "упълтни", още повече се активизира. Интересни са наблюденията на масовите предпочитания. Вдигнат бе шаюзът на идеологизацията в книжината, преустановява се постепенно възпитателната ориентация на училището, библиотеките и обществените организации, формиращи единопосочните литературни вкусове. Но на книжовния пазар се откриват, струва ми се, парадоксите на социално-психологическите преходи, изживявани от съвременния българин. Хомогенизираното му аморфно по характер литературно съзнание, изградено на основата на т. нар. социалистическа култура, в условията на свободен избор не се разпластява ценностно. То някак се "оттича" в калъпа на друга аморфност, алтернативна на досегашната – предпочтение се отдава на развлекателното масово четиво – вестници, романи, нашумели книжлета...

Зад похвалните ми думи за съвременната наша книжовност, както забелязвате, прозират и тревожните белези в нея. За тях не бива да си затваряме очите. Далеч съм от мисълта да прикривам раните ѝ, бавно и трудно лекувани. Дали са резултат на стари прегрешения, дали не се увеличават в условията на прехода – това вече се превръща в предмет на сериозна дискусия за книгите, за печата, за книжовността. Към нея, настоявам с казаното тук, трябва да се тръгне с признателност към жертвоготовните и смели съвременни издатели, с убеденост, че има и ще има читатели, които ги подкрепят и поощряват.



ИНТЕРВЮ

ПРЕДСТАВЯМЕ ВИ ИЗДАТЕЛКАТА НЕЛИ КОНСТАНТИНОВА

"НЕ ИСКАМ ДА СЪМ ЕДНА ОТ ВСИЧКИ"

разговора води Димитрина Василева

Нели Константинова е превела тридесет книги от английски и испански. С тази дейност се занимава от 1986 година. Работи в столични вестници и списания, в Националното радио, БТА, но най-дълго в списание "Съвременник" – около десет години, още от създаването му. През 1992 година основава частната издателска къща "А н и м а".

Какво означава името "Анима"?

Анима е "дух", "душа", "вдъхвам живот" – все нещца, които съм се опитвала да внушавам чрез книгите си като преводач. В тия трудни времена човек има нужда от духовни приятели, които да му помогнат да разбере, че трудностите днес, с които ни се налага да се справяме, имат и друго лице – явяват се като предизвикателство за промяна на всеки един от нас. Така че книгите, които превеждам и издавам, са послание към хората, а мото на издателството ми е "Приятелите, които откривам, ми се иска да станат и ваши приятели".

Как започна дейността Ви?

Издателството започна по чиста случайност, макар че думата "случайност" поставям в кавички, защото впоследствие се оказа една много изпипана закономерност. Цял живот се занимавам с книги, които обичам. Когато се наложи да превеждам нещца, които не ми допадат, аз реших, че няма да се предам – напуснах щатната си работа и приех предизвикателството – станах частен издател. Най-после имах възможност да правя книгите си точно такива, каквито исках да бъдат. Много познати ме посъветваха да започна с "касова" книга, за да си помогна за останалите. Но си казах, че ако тръгна с булевардно-любовни романи, аз ще бъда една от всичките. Не ме интересуваха парите, които можех да натрупам, за мене беше важно хората да усетят, че това издателство има физиономия, дори когато издавам абсолютно непознати автори. (Обичам да откривам за България нови автори, да ги въвеждам и после

другите да продължат да ги издават). Много държах така, като като преводач съм спечелила доверието, и като издател да зная, че щом читателите видят библиотечното оформление и марката на издателството, да са убедени, че купуват книга, към която много пъти ще се връщат. В този смисъл книгите ми нямат нужда от реклама. Те сами говорят за себе си.

Как си избрахте екипа? Съмишленици ли сте?

Намерихме се по една серия от случайни съвпадения. Художничката си Яна Левиева открих по великолепните илюстрации към стихосбирка на Борис Христов. С техническата ми редакторка Боряна Попова се свързах по повод на една книга, която щях да превеждам, а с компютърния оператор – Константин Михайлов, се познавахме от предишна съвместна работа. И тримата не са щатни, защото не мога да си позволя този лукс, за съжаление. Безкрайно съм им благодарна, че работим като съмишленици. Те са също перфекционисти и за български условия смятам, че постигнахме добър резултат.

Издадохте книгите на Ш. Макклайн "За да достигнеш плода" и "Танц в светлината", а малко по-късно и "Едно" на Ричард Бах. Интересът бе много голям. Какви нови заглавия да очакваме на пазара?

Подбрала съм 12 книги, които са много свързани една с друга, дори взаимно се цитират. Общи са идеите, които занимават авторите – духовните търсения на хората и всички въпроси,

които човек си задава – кой съм аз, какво е моето място в света. Всеки от творците по свой начин интерпретира проблемите, но най-важното е, че карат читателя сам за себе си да търси отговора. Първата книга, с която започнах, е "Практическа медитация". Тя съдържа 9 урока за самостоятелно занимание с медитация, която помага на човек да се концентрира и организира, за да може по-добре да се справи с всекидневието. Втората книга беше на Ш. Маклейн "За да достигнеш плода", а третата – "Танц в светлината" от същата авторка. Скоро излезе и книгата на Р. Бах "Едно". Авторът е пилот, потомък на композиторската фамилия Бах, което му личи и в прозата – много изящна и фина. Останалите книги ще бъдат изненада за читателите.

Какъв е смисълът на изречението "... това е този род четиво, което кара читателя да се чувства гений" на всяка от кориците на книгите, които сте издала?

Това е една малка закачка... Най-важното е, че тези книги карат хората да обърнат поглед към себе си, подбуждат стремежа на човека да постигне най-доброто, според възможностите си и никой не бива да се сравнява с другите, а със себе си. Всяко напредване, изкачване нагоре, да бъде сравнявано със самия него, а не с останалите, защото всички са толкова различни...

По-лесно или по-трудно е да си преводач и издател едновременно?

Много е по-трудно. Когато превеждаш, концентриращ се само над текста, по-лесно се превъплъщаваш в личността на автора, което е абсолютно задължително, за да се получи добър превод. Докато издателската работа има много посоки и отнема много енергия, но накрая удовлетворението е по-голямо.

Как постигате звучността и мелодичността на българския език при превода?

Ако обичам да превеждам, то е от любов към българския език, защото колкото по-труден и богат е един чуждестранен автор, толкова по-голямо е предизвикателството да го направиш също толкова добър и звучен на български. И до ден днешен се връщам към най-големите наши класици и писатели. Една от настолните ми книги, истинска стъкровищница на думи, е библията в

превод на Петко Славейков, издадена преди 110 години. Ето това богатство на българския език се опитвам да поддърjam в книгите, които превеждам. Днес състоянието на езика е отчайващо. Вярно е, че е по-жив в сравнение с преди, но се оказва, че пак сме в рамките на един много тесен жаргон. А има толкова много думи, които отново могат да дойдат на живот, защото действителността ни днес е богата и разнопосочна. Да не говорим за словотворчеството. Така че огромните възможности на нашия език, това е едно от важните неща, което ме предизвиква да превеждам.

Има ли прилика между Възраждането и днешния ден?

Иска ми се да има. За мене това е моделът, образецът. За пример са нашите издатели от край на XIX и началото на XX век, които са работили с ентузиазъм и жаждат да дадат на хората нещо. А нашето време плаче за всеотдайни хора. Не трябва да се предаваме. Ние сме толкова жив, гъвкав, работоспособен народ. Да не говорим колко сме били морални, нравствени. На времето най-важна е била дадената дума – дадеш ли дума, връщане назад няма. Важно е днес да обърнем внимание на моралните ценности и повече да си вярваме.

Защо предпочитате "Дунав-прес" и печатницата в Хасково пред всички останали, дори и пред тези в София?

Благодарение на техническата ми редакторка се оказа, че издателството ми има поглед към доста печатници в България. Естествено е човек да избере там, където ще му излезе най-евтино, аз държах и на това – да бъде качествено, а като частен издател, и за най-кратък срок. "Дунав-прес" работят на европейско ниво. Много се надявам да задържат това, с което привличаха издателите – едни малко по-умерени цени в сравнение със София. Много хора, които са видяли нашите книги, станаха клиенти на Хасковската печатница и тази в Русе, защото качествените неща се забелязват.

ДЪРЖАВНИТЕ АРХИВИ



ХРАНИТЕЛ И ПОПУЛЯРИЗАТОР НА УНИКАЛНОТО ДОКУМЕНТАЛНО БОГАТСТВО НА НАЦИЯТА

Димитър Петков
директор на Държавен архив – Русе

Първият нормативен документ, узаконяващ формирането на Държавен архивен фонд в България, е публикуван на 10.10.1951 г., с което фактически се поставя началото на архивното дело у нас. С Указ 515 на Президиума на Народното събрание и Постановление 344 на Министерския съвет от 18.05.1952 г. се създават централните и окръжните архивни органи, фиксиращи конкретни национални и регионални страни от цялостната архивна система.

Като отдел на Окръжно управление на МВР, Окръжен държавен архив – Русе е създаден през 1952 г. През 1978 г. той се обособява в Дирекция "Окръжен държавен архив" към Главно управление на архивите при Министерския съвет – София и Окръжен народен съвет – Русе. В този вид той съществува до 01.01.1993 г., когато излиза от финансовата обвързаност на Окръжен народен съвет – Русе и изцяло преминава на централно подчинение към Главно управление на архивите при Министерския съвет – София.

Така сформиран, и днес Държавен архив – Русе осъществява многопосочната си дейност организационно в две направления – 1. Комплектуване, обработка, охрана и отчетност на документите; 2. Информационна, научно-издателска и популяризаторска дейност, – и съхранява в своите хранилища към 31.12.1993 г. документи, комплектувани в 1756 фонда, обхващащи периода 1641 – 1988 г.

Тъй като в много моменти от българската история дунавският град е играл централна за страната роля, документалното богатство на Държавен архив – Русе съдържа информация за икономическото, политическото и културното развитие не само на региона, но на България изобщо.

Фондовете на Доростолската и Червенската митрополия, Българската църковна народна община, Областната дирекция, Търговско-индустриалната камара и др. ни дават документални свидетелства за българското националноосвободително движение, за културното, икономическото и политическото развитие на страната ни през миналия и сегашния век. Материалите от приетите колекции, частични постъпления и лични фондове на борци за националното освобождение, обществени, стопански

и културни дейци обогатяват документалното богатство на Държавен архив – Русе с конкретни факти от българската история, като правят още по-висока стойността на съхранявания архивен масив.

Но цялото това многообразие би останало мъртво и достъпно само за ограничен кръг от хора, ако не беше усилената популяризаторска и издателска дейност, която Държавен архив – Русе осъществява чрез публикации в пресата и отпечатването на ценни документални, справочни и научни издания, имащи за основа местни документални източници.

В тази дейност полезно се оказва взаимодействието с други културни институции в града и страната, като особено важна се очертава и съвместната работа със сътрудници и колеги, работещи по проблеми, които и наши специалисти изследват.

Така закономерно се явиха нашите издания: **Захари Стоянов и Съединението**. Доклади и научни съобщения (Русе, 1986); **Петков Д., Т. Билчев, Л. Георгиев. Филип Тотю – личност, дейност, документи** (Русе, 1990); **Светлоструй**. Документален сборник. 1928-1941 (Русе, 1991); **Колев, Р. Борово**. Исторически очерк (Русе, 1991); **Бакалов, К. Обретеник**. Етнографски очерк (Русе, 1992) и др. Специалистите от архива Любомир Златев и Тодор Билчев извършиха съставителство на книгата на Филип Симицов **"Васил Левски – две непубликувани биографии"**, която бе издадена през тази година от Университетско издателство "Св. св. Кирил и Методий" – Велико Търново.

Трудните дни, които изживява страната ни, се отразиха отрицателно и върху нашата издателска дейност, но останеното документално наследство от безспорно великите ни предшественици при условия на живот, стократно по-лоши от днешните, ни задължава независимо от всичко да държим буден духа си, за да не заспи духът на България. А той нееднократно е доказвал, че е бодър и несломим.

"ИЗДАТЕЛ" очаква впечатления и материали на специалисти и от други държавни архиви в страната за реализирането на тяхната издателска и научно-изследователска дейност.



МИНАЛО И СЪВРЕМЕННОСТ

ЕЛЕНА – ДУХОВНО И КНИЖОВНО СРЕДИЩЕ

Христо Медникаров

Елена заема определено място в духовния живот на страната. Тя е от ония прибалкански градчета, за които белгийският консул в Русе през миналия век казва, че в тях "българското племе се е съхранило в пълната си чистота, славянските традиции са много по-добре запазени от всякъде другаде и говорът е най-чист – това е истинската България".

Елена е един от духовните мостове, по които прочутата Търновска книжовна школа от времето на Второто българско царство предава своите традиции на възрожденската култура. В запазения от Дойно Граматик Псалтир "печатан във Венеция от Винчензо, син на Божидар Вукович, воевода от Подгорица", е написано "че се подарява на храма на черквата "Св. Никола" в 1518 г. от някой си Пера". Това говори за съществуването на църква в Елена и за нейната роля като книжовно хранилище от началото на 14 в.

Като наследници и продължители на книжовната традиция през 18 в. тук се подвизават Йосиф Брадати, предшественик на Паисий Хилендарски, Стоян Граматик, Дойно Граматик и Иван Кършов, направили три преписа на Паисиевата история.

Истински ценител на книгата е Дойно Граматик, за когото еленчанинът Марко Дичев пише: "От библиотеката на поп Дойна, ако и тя да пострада на 22 ноември 1877 г. от нашествието на Сюлейман паша в гр. Елена, пак са останали няколко печатни книги и ръкописи. Един грамаден ръкопис, освен църковно-религиозни разкази, съдържа и речи против самовили и магьосници. Върху един от вътрешните листове на този ръкопис написано е: "сија книжиця написал аз даскал

Петко". През 1802 г. поп Дойно купил от един хилендарски дякон едно старо руско съчинение, в което се говори за разделението на църквата във време на патриарха Фотия. Освен това, тази книга съдържа и много интересни сведения за старата българска история..."

За любовта на еленчани към книгата говори и наличието на богата библиотека към старата църква "Св. Никола", изгорена при кърджалийското нашествие в града в 1800 г.

Съвсем не е случайно и това, че още в 1690 г. в Елена се открива килийно училище, за което се споменава в ръкописен служебник: "Когато са заучи Станю на Даскал Ненча от слава тебе Боже наш Та изучи До: Та зех Псалтир от Стойна Кършув за четири гроша: – Амин: ... от рождество Христово 1754". Става дума за даскал Ненчо от с. Тича, Сливенско, извикан през 1740 г. от Плаковския манастир да учи децата в Елена.

Естествено, върху тази книжовна почва през 1843-44 г. във възрожденското градче се ражда прочутата Еленска даскаловивница с известните еленски учители Никола Момчилов и Никола Михайловски, чито ученици са бъдещите духовни творци Петко Р. Славейков, Драган Цанков, Добри Чинтулов, Добри Войников, Никола Козлев и плеяда още белязити българи.

Това дава основание на П. Р. Славейков да каже: "Елена взема перевес в успеха на учението и до днес има първенство между всички градища и села в България".

Еленската даскаловивница е първият български педагогически институт, ако и не първият български университет, който изпраща подгответи учители по цяло Българско – от Охрид до Тулча, от Видин до Одрин и Цариград.

Двадесет години по-късно в Елена изниква друго културно-просветно огнище – читалището, основано от родолюбиви еленчани само осем години след първото – Свищовското читалище.

То е не само едно от първите у нас, но развива и богата плодотворна дейност – театрална, музикална, лекционна, библиотечна, спомага за

израстването на видни дейци на изкуството, културата и науката, за духовното извисяване на хората от Елена и Еленския край. С цялата си дейност то прекрачва границите на регионалното и се превръща в стожер на духа, във високо авторитетен и любим дом за еленчани.

Елена е родно място на такива първенци на духа като Иларион Макариополски, Стоян Михайловски, Никифор Попконстантинов, Петко Ю. Тодоров. В това градче са забити родовите корени на писателя Емилиян Станев, който изрече проницателните думи за това градче: "Ако в Търново започна писателското ми зачатие, Елена ме създаде БЪЛГАРСКИ писател" (Недописани спомени, с. 80).

В Елена цари и до днес атмосферата на духовното, както в отношението на еленчани към книгата, така и към театъра и музиката. Затова гостуващи театри и музикални изпълнители говорят с възторг за чувствителната, отзивчива и критична публика на градчето.

Всичкото това е плод на традициите, натрупани през годините.

Елена, макар и малко градче, има свой скромен принос и в издателската дейност. Още в 1895 г. Сава П. Кършовски прави пръв опит с издаването на в. "Татковина", от който излиза само един брой. Шест години след него, в 1901 г. втори опит прави книжарят и печатарят П. А. Калчев с в. "Истина", от който в продължение на четири години излизат 97 броя. Оттогава чак в 1925 г. временен комитет започва издаването на в. "Еленски балкан", от който излиза само един брой.

Най-сериозен е опитът с издаването на редовен седмичен обществено-политически и книжовен вестник от Панайот С. Кършовски с неговата "Еленска защита", който излиза най-продължително – от 10 април 1926 до 1941 г. Едновременно с него излизат с по един или няколко броя от името на разни организации следните вестници: "Еленска трибуна", национално-либерален вестник с редактор П. С. Кършовски; "Кооперативен лист", издание на Еленската популярна банка; в. "Здравец", издание на еленското дружество "Здравец"; "Читалищно дело", орган на Еленския околовски читалищен съюз; "Еленски зов", издание на дружеството за културно-икономическо издигане на Елена; "Вестник на малка етична библиотека", спътник

на редица книжки под същото име, редактиран от Стоян Йорд. Островърхов; "Еленска трибуна", седмичник за политика, култура и стопанство, редактиран от комитет начело с Петко Кършев; "Юбилеен лист", орган на юношеския туристически съюз "Чумерна"; в. "Роден зов", редактиран от Рашо Градинаров.

От всичките тия вестници, родени в Елена, повечето са излизали случайно и така са умирали след първите си броеве, други са преживели няколко дни или месец, трети е достигнал 4-годишна възраст. Само един от тях – "Еленска защита", успява да оцелее 15 години. Това се дължи на неговия упорит, енергичен и родолюбив редактор-стопанин Панайот С. Кършовски.

Той е син на Сава поп Христов Кършовски, един от петимата братя революционери и летописци на борбите ни за освобождение. След като завърши гимназия в Русе и право в Женева, П. С. Кършовски служи във ведомството на правосъдието, на просветата и финансите, като съдия и гимназиален учител повече от 26 години. Уволnen през 1923 г. по време на земеделското управление, той си идва в родния град, набавя си печатница и се отдава на културно-книжовна и обществена работа. Написва и издава следните книги: "Нещастна жертва на любовта", драма в 3 действия (Русе, 1885); "Етюд за Раковски" от проф. П. Сирку, превод от руски (Свищов, 1891); "Ръководство за произношението на френски език" (Ст. Загора, 1897). Редактира в. "Татковина", в. "Ловчански новини" (1907) и сп. "Българка" в Чирпан и Ловеч от 1896 до 1902 г. Сътрудничи на много вестници и списания. След установяването си в Елена написва и отпечатва в собствената си печатница книгите: "Кърджалийското нападение в Елена" (1925); "Историята на Панайот Хитовата чета" (1928); "Протоиерей Петко Франгов", кратка биография; "Из миналото. Документи по политическото ни възраждане", кн. I-II, 1927 – 1929; "Из миналото на град Елена", кн. I-X, 1928-1933; Календарче "Самуилец", год. I-VII (1925-1931); "Архимандрит Галактион Хилендарец. Живот и дейност" (1932) и "Велчовата завера" в съавторство с Бонка Ст. Йорданова и Стоян Йорд. Островърхов (1935).

Едно от най-значителните дела на П. С. Кършовски е издаването на в. "Еленска защита", чието предназначение по думите на редактора му е да служи на града, като защищава всестранните

му духовни, стопански и културни интереси. Чрез вестника си ратува за задоволяване на стопанско-икономически нужди на града и околията и способства за духовното сближение и обединение на всички еленчани, останали в града или пръснати из страната. Другата му задача е да изяснява миналото, настоящето и бъдещето на Елена. И разбира се, като всеки вестник и "Еленска защита" отразява обществения и културен живот в Еленския край.

Особено ценен е приносът на "Еленска защита" в издирването и обнародването на автентични материали из миналото на града, както и други статии, които хвърлят светлина по редица въпроси от националната ни история.

С право можем да наречем П. С. Кършовски и неговия вестник летописци на родния край.

Благодарение на П. С. Кършовски и на други родолюбиви еленчани и особено на проф. С. С. Бобчев излизат и два тома "Еленски сборник" (т. I – 1931 и т. II – 1938 г.) – ценни изследвания за обществено-историческото и културно-просветното дело в Елена.

През 1968 г. отново излиза нов Еленски сборник. Във връзка със 150-годишнината на Еленската даскалоливница краеведът Петко Петков издаде изследването си "Зарите на Еленската даскалоливница" (1993). През същата година по случай 130-годишнината на Еленското читалище "Напредък" излезе сборникът "Стожер на духа", опит за история на богатата читалищна дейност в града.

Ценни са многобройните издания на музея в Елена по различни поводи.

Особено интересна е художествено-документалната повест на еленчанина Константин Терзиев "Чорбаджийте", излязла през 1993 г., с която се прави опит за правилно осветяване на някои исторически факти от миналото на възрожденска Елена.

Творчески колектив подготвя издаването на енциклопедичен речник за дейци на науката, културата и изкуството и стопански ръководители, който ще представлява ценен справочник за духовния капитал на хората от Еленския край.

МЕЖДУНАРОДНИЯТ СТАНДАРТЕН НОМЕР НА КНИГАТА I S B N - УСЛОВИЕ ЗА ЛЕГИТИМНОСТ

Татяна Дерменджиева

Системата на международния стандартен номер на книгата възниква в края на 60-те години в Западна Европа. През 1967 г. се въвежда като национална система за номериране на книги във Великобритания, а през следващите две години се възприема и от САЩ, Канада и Австралия. През периода 1968-1972 г. въпростът за номериране на книжната продукция се разглежда на международно равнище от ЮНЕСКО и от Международната стандартна организация, която през 1972 г. издава и международния стандарт ISO 2108, определящ принципите и процедурата за въвеждане на системата.

Целта на ISO 2108 е да координира и стандартизира положението на книжните номера, така че ISBN да идентифицира едно заглавие или издание на дадено заглавие от конкретен издавател и е уникален за това издание. ISBN системата е изработена преди всичко за номериране на книги, но в по-широк смисъл може да се използва за всички видове материали, издавани от издавателства. Този проблем се решава от национален стандарт, който определя обхвата на ISBN системата. Според БДС 15716-83 у нас ISBN се използва само за книги. Всеки ISBN се състои от 10 цифри, разделени на четири части, т. е. **груповият идентификатор** или идентификаторът на страната се определя от Международната ISBN агенция в Берлин по национален, географски или езиков принцип. Броят на цифрите в идентификатора на страната е съобразен с книжовната продукция. Следователно страни с голяма книжна продукция ще получават едно или двуцифров идентификатор, а тези с по-малка книжна продукция три или четирицифров. Република България има код 954.

Втората част на ISBN е **издателският идентификатор**, който е индивидуален за всяко издавателство или издаваща институция. Издавател-

ският идентификатор е с дължина от една до пет цифри и е в зависимост от издателската продукция на издаващата институция. Присъждането на издателския идентификатор се осъществява от националната ISBN агенция.

Идентификаторът на заглавието или т. нар. пореден номер на книгата е третата част на ISBN. Той варира от една до шест цифри и е в зависимост от дължината на идентификаторите на страната и издателството.

Контролната цифра е последната част от ISBN. Тя служи за проверка правилността на изписването на целия ISBN. Както вече посочих, броят на цифрите във всяка част на ISBN е променлив, но винаги общият брой е десет.

ISBN системата се управлява на две нива, като международното управление е от компетенцията на Международната ISBN агенция със седалище в Берлин. Тя определя състава и структурата на групите от идентификатори на страните, отговаря за общия контрол на системата, издава списанието "ISBN review", което информира за приложението на системата ISBN по света. Международната агенция съдейства за издаването на Международен справочник на издателства Publishers' International ISBN Directory, който се публикува всяка година и включва наименование, адреса и издателския идентификатор на издателствата по света. В 20., последно издание на Международния справочник на издателствата, са включени 292380 адреса на издателства от 206 страни.

Второ ниво на управление и контрол на системата ISBN е националното, което се изпълнява от националната ISBN агенция. У нас Националната ISBN агенция е структурно звено от Народната библиотека "Св. св. Кирил и Методий" – София, и действа от март 1991 г. До края на юни 1994 г. в системата на ISBN у нас са регистрирани 985 издаващи институции (държавни и частни издателства, фирми с издателска дейност, фондации и др. под.). От началото на въвеждането на системата ISBN у нас досега по предварителна заявка в Националната ISBN агенция, международен стандартен номер на

книгата са получили 16400 заглавия.

От 1993 г. националните ISBN и ISSN агенции месечно публикуват информация за книгите под печат, за нови издателства, регистрирани в системата на ISBN, за нови периодични издания, получили международен стандартен номер на периодичните издания (ISSN) в своя бюлетин "Новини от ISSN и ISBN". През 1993 г. беше публикуван и справочник на издателства, редакции и печатници в България, който ориентира в множеството частни, обществени и държавни институции и лица, свързани с издаването и отпечатването на книги и периодични издания в България. Справочникът съдържа адресите на 752 книгоиздателства, 1111 издатели и редакции, 211 печатници и 1267 наименования на периодични издания. Динамиката на промените в издателската институция е значителна през последната година, което ще бъде адекватно отразено и в предстоящото издание на справочника на издателствата, редакциите и печатниците.

Република България е една от страните в Европа, която със закъснение се включва в системата ISBN и все още информационният ѝ потенциал не се използва пълноценно, като се има предвид, че около 80 на сто от книгите в България са с ISBN. Засега ISBN е задължителен елемент при описание на книгите в националната библиография на България. Той се използва като уникален номер за търсене на информация в автоматизираните системи на Народната библиотека "Св. св. Кирил и Методий" – София.

Бъдещето на ISBN у нас е в неговото използване в търговията с книги, т. е. превръщането на книгата в пълноценна търговска стока. Това се осъществява с провеждането на т. нар. **щрих код** на книгата, в основата на който е международният стандартен номер на книгата, предшестван от трицифров идентификатор 978. Наличието на ISBN и щрих код легитимира българската книга на международния пазар.



БИБЛИОТЕЧНО ДЕЛО

УНИВЕРСАЛНАТА НАУЧНА БИБЛИОТЕКА В ДОБРИЧ

ОЦЕЛЯВАНЕ И СЪЗИДАНИЕ

Елена Юрченко
директор на УНБ – Добрич

Притисната от редица обективни обстоятелства, четиридесет години след своето основаване Универсална научна библиотека – Добрич, бе изправена лице в лице с един от тежките периоди на своето съществуване. Годините 1992 и 1993 в културната хроника на града ни ще се отчитат като време, през което библиотеката не обслужваше пълноценно добричкото население. Малкият ѝ професионален състав прие с достойнство предизвикателството. Водени от разбирането, че няма магически решения, ние трябваше да изберем своята позиция – в тези трудни времена да поддържаме библиотеката ден за ден – отворено, отоплено, осветено – обстановка, в която трудно се мисли за далечни перспективи, или наред с това да изграждаме стратегическите си планове за развитието на библиотеката. Ние знаем къде искаме да бъдем – поне в близките от 3 до 5 години. Затова и работим, за да се утвърждава библиотеката като основен културно-информационен център на региона.

След понесените тежки удари – реституцията на сградата на ул. "Й. Йовков" № 1 и загубата на новостроящата се сграда, библиотеката се превърна от четиридесетгодишен зрял организъм в прощъпулник. Така трябваше да прави своите първи крачки бавно и трудно. Дадохме си ясна сметка за нашите слабости и заплахите за библиотеката, но наред с това и за силните си страни и възможности за развитие. Отстрани тези процеси може би изглеждат доста хаотични. Според мнозина, днешната ни задача е оцеляването. Обратното би било пълен провал. И

въпреки всичко, основното предизвикателство за нас се свързва с възможностите на библиотеката за растеж и новаторство, с подобрението както в количеството, така и в качеството на библиотечните услуги.

Универсалната научна библиотека не прави изключение от общите тенденции в развитието на библиотеките. Тя също се намира под своеобразен натиск от потребностите да предоставя повече и по-добри услуги, натиск от финансиращите я органи за намаляване на разходите, натиск от конкуриращите я институции.

Ето и стратегическата програма за развитието на библиотеката:

- Уреждане нормативното ѝ положение до приемане Закон за библиотеките в България.
- Утвърждаване мястото и ролята на библиотеката сред другите културно-информационни институции.
- Развитие на ефективна библиографска информационна служба.
- Развитие на добре изразена организационна и кадрова структура.
- Развитие на начини и подходи за намаляване разходите за функциониране на библиотеката (в смисъл на рационализиране на разходите).
- Рационализиране точките на обслужване в рамките на библиотеката, а впоследствие на общинско и регионално ниво на основата на хоризонтални връзки.
- Целенасочено и координирано разпределение на допълнителните финансови ресурси,

както и формулиране на механизми за извършване на платени услуги.

– Изграждане на локална автоматизирана библиотечно-информационна мрежа.

– Обучение и развитие на ключов библиотечен персонал.

– Изграждане и развитие на библиотечните фондове в посока на превръщането им в колекции.

– Подпомагане научно-изследователската и образователната дейност, свързана с Добруджанския край.

Проблемите на библиотеката са многоаспекти. Част от тях се диктуват от съвременните тенденции в библиотечното обслужване, а друга част от конкретната ситуация в библиотеката. Ще спомена в концентриран вид само някои от тях:

– Насочване вниманието към реалните интереси и потребности на читателите и представяне на равни възможности за ползване на библиотеката. С подходяща организация да се осигури максимален достъп до богатствата ѝ. Демократизация на обслужването чрез пълно деполитизиране на фондовете, т. е. осигуряване на тяхната равнопоставеност в условията на свободния достъп и в информационно-търсещите системи.

– Внедряване на автоматизирана информационна технология в обслужването.

– Качествено изменение на връзките и взаимодействието "библиотекар – библиотека – читател".

Традиционно се казва, че фондовете са основната част на една библиотека. Време е обаче, без да робуваме на клишето "кадрите правят всичко", да оценим, че персоналът е най-важният ресурс на библиотеката. Нашата библиотека има едно огромно предимство – разполага със служители, които както по образователен и квалификационен ценз, така и по професионална мотивираност могат да направят стратегическите ни планове действителност. От няколко години се работи по въпроса за изграждане на ясна организационна структура (особено при замяните на традиционните технологии с автоматизирани), обслужвана от персонал, който да е наясно с организационните връзки на подчинение и хоризонталните взаимоотношения, с процесите на вземане на решения, с формалното и неформалното общуване. През периода на преместване и адаптация на библиотеката в

новопредоставената ѝ сграда се наблюдаваха три дестабилизиращи явления – промените, несигурността и в известен смисъл липсата на доверие. Понякога те пробиваха иначе добре разбраните цели. Тези явления се преодоляваха бързо и ефективно само тогава, когато всеки знаеше защо прави това, което прави и имаше разбирането, че сам има възможност да участва във вземането на решения. Така се даваха качествени резултати.

Ако искаме библиотеката да бъде силен организъм (особено при липса на национална политика), ние трябва сами да определим, извоюваме и отстояваме нейното място като зона на качествени резултати. Това означава, че трябва да отхвърлим претенциите за високи резултати на всяка цена, но и разбирането, че сме институт, работещ на принципите на "максималния хуманизъм". Изборът е наш. В противен случай безпроблемно ще попаднем под колелата на безпощадната административна машина, която, принудена от икономическото положение, ще поставя пред нас все по-ограничителните си бариери. Нека не прогнозираме, защото там изборът няма да е наш.

Въпреки че реалността ни съществува с ежедневните проблеми, за библиотеката като цяло са характерни както желанието, така и умението да се преодоляват трудностите. За нас е характерен стремежът да се вживеем в нова роля – ролята на културно-информационни аниматори. Важното е да бъдем подкрепени внимателно и най-вече да получим правомощия в един съответстващ на тази роля статут, който да ни осигури самостоятелност и стабилност. Така библиотеката ще участва в преодоляването на сериозните противоречия, породени от липсата на национална политика в областта на културата и в частност на библиотечното дело и ще може да се впише в регионалната и националната библиотечно-информационна система не като консуматор, а като партньор.

Бел. на ред.: *На страниците на "ИЗДАТЕЛ" библиотечните работници от страната могат да участват с материали, в които да поставят свои виждания, дискусионни проблеми, да разкажат за историята и днешния ден на библиотеките, в които работят.*

ЧЕТИВО ЗА ОТМОРА



ЙОРДАН ВЕЛИКОВ

Йордан ВЕЛИКОВ е роден в с. Лозен, В. Търновско. Завършил ВИНС – гр. Варна.

Работил е 22 години във в. "Борба" – Велико Търново като журналист. Свои разкази публикува в сп. "Отечество", алманах "Простори" (Варна), "Хоризонт" (Ст. Загора), областни и окръжни вестници. Издал е книгите "Коне в градина" (разкази, изд. "Дивла", Велико Търново, 1992) и "Неудържимите" (повест, Издателски център – Велико Търново, 1993).

Разказът "Коне в градина" е преработено и допълнено издание към първата книга на автора.

КОНЕ В ГРАДИНАТА

разказ

Шумът идеше откъм старите постройки до гората толкова тих и призрачен, че на Градинаря му се стори невъзможно да се е събудил заради такава дреболия.

– Ей, има ли някой тук? – извика той за всеки случай.

В бараките нямаше никой. Бяха строени отдавна, още преди Градинаря и жена му да дойдат на градината, и повечето от дъските им загниваха. Тук-там в стените зееха дупки, през които лесно се провираше човек, и по-слабите от работничките го правеха винаги, когато бързаха да не изпуснат вечерния автобус.

Градинарят запали цигара и хвърли кибритената клечка надалече от паянтовите постройки. Още не беше всмукнал дълбоко дима, когато на две крачки от себе си видя дамска чантичка.

"Сигурно е на някоя от жените" – помисли отначалото. Наведе се да я приbere, ала пръстите му полепнаха по грапавата кожа и в лицето го лъхна тежък мириз на преварена сол. Влажните петна по чантата бяха капчици човешка кръв.

"Сега я втасахме!" – рече си той. Скри чантата в най-отдалечената барака, където рядко влиза човек, и забърза нагоре към конете.

Много пъти Градинаря беше намирал тук смакани женски блузи, сutiени, скъсанни чорапогащици и разни други атрибути от дамски тоалет, но това не го учудваше вече. По пътя между бараките и гората минаваха моряците от поделението на бреговата охрана със своите неделни момичета, движеха се курортни – млади мъже и жени, тръгнали да търсят отдих и приключения в сенчестите урви на Дженевара. Те лудуваха отчаяно из храсталаците, търкаляха се където сварят и оставяха подире си какви ли не неща. Ала никога досега в гората или покрай нея Градинаря не беше намирал и следа от кръв.

Конете дремеха до оградата на Тевеу-то с наострени уши.

– Няма нищо – успокой ги Градинаря. – Само шумотевицата голяма.

Черният се беше отвързал. Човекът взе колчето и въжето и, както си беше с брадвичката в ръце, отиде да го забие някъде на по-хубаво място. Опитваше се да не мисли за чантата и окървавените следи, но утрото още беше далече, а от покрива на Тевеу-то пак се обади проклетата стара кукумявка.

Нямаше смисъл да ходи до къщата и да буди Камер. Не знаеше какво да му каже. Пък и каква полза... Нищо всъщност за казване нямаше.

– Ама че работа! – обърна се той към конете. – Хората вече подкараха третия си сън...

Най-после откъм пристанището изсвири корабна сирена. "Капитана тръгва" – мимоходом отбелязя Градинаря и се ослуша за училищния звънец. Когато влезе в кухнята на Тевеу-то, готвачката – възрастна, ала зализана жена, едва не изтърва върху краката си тигана, в който щеше да пържи сутрешния си порцион.

– Бе, ти к'во се разхождаш като таластъм?! – зяпна тя. – Да не си трепал комари цяла нощ.

Познаваха се много добре. Жената се печеше на старата печка с твърдо гориво от десетина и повече години. Беше започнала като миячка на съдове в някогашната почивна станция на завода, но щом преустроиха сградата за климатично трудово-възпитателно училище, тя пое кухнята и



"Сепаре" /суха игла/

Христо Цацинов

не преставаше да се оплаква и досега от несгодите на занаята в тази овехтяла и напълно демодирана вече дупка. Градинаря изпи два чая и тръгна да посреща работничките, въпреки че те пристигаха едва след като корабът "Капитан Георги Георгиев" изчезнеше зад хоризонта. Нямаше намерение да споделя с готвачката каквото и да било. Една окървавена дамска чанта не беше повод за разговор с жена.

На футболното игрище зад кухнята учениците от Тевеу-то вече играеха гимнастика. Той спря да позяпа и запали цигара. Трябвала му пет-шест ученика за доматите, още толкова за пипера, а директорът на училището щеше да разреши най-много на двама-трима ученика да отсъстват от часовете.

Докато умуваше как да се оправи с липсата на хора, Градинаря забеляза сред подскучащите момчета кварталния старшина. "Той съвсем ще обърка работата" – помисли си.

– Тебе търся – каза кварталният. – Гледам конете тук, пък да си тръгнал пеш наникъде едвали...

– Какво има? – запита Градинаря.

Старшината пое дъх и го подтикна да вървят към градината, по-надалече от зорко попиващите всяка тяхна дума ученици.

– Хайде да се поразтъпчим малко, хайде! – каза той.

Освен за част от района на пристанището отговаряше още и за трудово-възпитателното училище, и за квартала в подножието на големия хълм. Нямаше много работа, защото тук живееха предимно тихи, работливи хорица. Само училището от време-навреме му създаваше излишни ядове, но тази сутрин той отмина Тевеу-то както бърз влак отминава малките гарички по своя черен път.

"Чантата!" – изтръпна Градинаря. Беше се опитал с всички сили да забрави за нея. Почти

беше успял. В края на краищата дори не беше сигурен, че тъмните петна около бараките бяха капки човешка кръв.

— Дъщерята на Божидар изчезнала — каза старшината.

— Хубава работа! — шашна се Градинаря. — Само това липсваше.

— Миткала и насам, по вилите.

— Гледай ти! Нищо не съм забелязал.

Долудо бараките работничките, които беше спазарил, вече вдигаха връва. Бяха в зряла възраст, улегнали жени. Каквото имаха да губят, го бяха изгубили, без да разберат.

— Заведи ме на вилата му — окашя се кварталният. — Затуй съм дошъл.

Градинаря се съгласи с неохота. Нямаше как да не се съгласи.

— Жена ми също я няма — каза той, когато тръгнаха нагоре към лозята. — От три дни...

— Браво, бе! — закова на място старшината.

— Що не чака да станат три месеца, че тогава да ми кажеш!

— Ами тя замина на гости, при сина.

— Е, това е вече друга работа... Всеки заминава нанякъде, но не всеки изчезва току така.

— По-друго е — съгласи се Градинаря.

Вилата на Божидар се виждаше отдалече — декар и два-три ара двор, разграден откъм поделението на бреговата охрана, и къща на два етажа, каквато нямаше друга наоколо. Стопанинът се беше опитвал да разработи място, но усилията му бяха отишли на вятъра. Покрай масивната постройка още стояха разхвърлени и греди, и тухли, и цимент.

— Бие го парата той човек — каза без злоба старшината. — Някой ден сам ще се навре в ръцете ни.

Усещането, че напразно се разкарва дотук, лека-полека го озлобяваше. Знаеше, че никога не ще може да си построи вила като тази на Божидар, колкото и голяма заплата да получаваше. Не ги разбираше тия с многото пари, дето строяха вили като палати, а после удряха катинара и започваха да се оплакват в полицията от крадци. Шантави хора, фукари!

Градинаря прибра една мотика, захвърлена в бурените около къщата, и взе да лъска с брадвичката си ръждясалата стомана.

— Че аз да вървя — рече той. — Жените не могат се оправи сами.

— Спокойно бе, човек — каза старшината. — Да не мислиш, че и аз нямам друга работа?!

“Ами върши си я, щом имаш” — изруга наум Градинаря, но продължи да гледа с уважение към

кварталния старшина.

Беше идвал два-три пъти във вилата на Божидар; седял е на масата му, пили са вино и ракия, чукали са се с чашите, но то бяха насилено посещения — от хорски срам, та сега нищо не помнеше и не искаше да си спомня за тях. Не беше Божидар от неговата кръвна група. Не им се връзваха приказките ни насаме, ни пред хората. Едно “назздраве” ще рече, а излиза, че реч някаква държи; душата ти замръзва с такъв, сякаш си в хладилник...

Старшината провери катинарите по вратите, надникна през прозорците на приземния етаж и се зарови из високата сука трева, опасала като барикада задния двор на вилата.

“Ще взема да му кажа за дамската чанта — реши Градинаря. — Нека си има едно наум... Макар че къде е вилата на Божидар, къде са бараките?”

Не успя обаче да направи и крачка по следите на кварталния. Дори не мръдна от мястото си, все още с брадвичката в ръце. В дълбокия път между лозята запуши мотоциклет, запращя по стръмното нагоре и само миг след това машината спря, прегряла и задимена, пред стълбището на масивната сграда.

— Да махнеш онези коне от градината! — скочи на земята Божидар. — Колко пъти да повтарям, че даже в райските селения не биха си позволили такъв разкош!

Кварталният се показа измежду тревата като лалутер. Не знаеше накъде да поеме.

— Как е, старши? — запита Божидар. — Огледа ли вече терена?

— Току-що пристигаме — изляга старшината.

Двамата влязоха в къщата, оставяйки отворена външната врата. Градинаря и този път не помръдна от мястото си. Все още се питаше дали да каже на кварталния за окървавената дамска чантичка или да остави това за друг път. Такива въпроси преди не бяха го измъчвали.

— Ще ѝ откъсна главата — проеца отвътре омекналият глас на Божидар. — Такова петно ми лепна, че нищо не може да ме спре.

Старшината излезе от къщата с недопита бутилка вермут в ръце. Държеше я внимателно и несигурно. Чувстваше се неудобно до едрото туловище на Божидар. Ако беше малко по-висок и наперен, направо щеше да го съжалява.

— Момичетата не трябва да имат такива бащи — прошепна той на Градинаря, докато Божидар заключаваше вратите на вилата. После се метна на задната седалка на мотоциклета с бутилката вермут за експертиза.



"Фобия" /суха игла/

Христо Цацинов

Божидар запали мотора.

— Пък ти да махнеш онези коне от градината — викна той през шумотевицата. — За последен път ти казвам...

"Няма да ги махна — въздъхна след тях Градинаря, — не мога... Никой не може да ги махне оттук."

По-късно директорът на Тевеу-то му даде шестима ученика и той тръгна с тях към бараките, но усещаше, че каквато и работа да свършат оттук нататък, денят вече нямаше да бъде от най-хубавите и приятните за него. Хората не работят само защото нещо трябва да се направи или за да убият времето.

Конете тръгнаха подире му. Черния пак се беше отвързal, а кобилата беше свикнала да се навира в ръцете му. Той ги отведе до резервоара, разпредели учениците на работа, пусна водата и отиде да нагледа доматите край бараките.

Камериз скочи на среца му блед и неспокоен.

— Абе, такъв тип не бях виждал досега — каза

той.

— Какъв тип? Къде? — пребледня Градинаря.

— Човек, ама малко, малко по така — поде чалнатият.

— Как? Кажи де, кажи!

Нещастникът се запъна, почервения от напрежение и думите съвсем изчезнаха от главата му.

— Абе, стои той; обикаля по пътя...

— Е, и какво?

— Ами стои.

— Значи стои.

— Стои.

Градинаря се озърна наоколо, преметна поглед от бараките край пътя чак до портала на поделението на бреговата охрана. Нищо. Тишина.

— Абе, стои, стои — тръгне! — продължи Камер.

— И после?

— Ами върви си... Стои, стои — тръгне. Върви.

— Разбира се, че ще върви, щом е човек! Да не искаш да хвърчи?

— Е, да, обаче...

— Какво "обаче"?

— Върви, върви — спре.

— Абе, ти будалаш ли се с мене? — кипна Градинаря. — Стои — върви, върви — стои... Ама ха!

— Много особен тип — кратко заключи чалнатият.

Следобяд учениците отидоха да пушат из храсталациите и не се върнаха повече в градината. Жените-работнички хукнаха да гонят вечерния автобус. Камер замина с тях. Можеше да се върне, а можеше и да преспи при роднините си в града, които на другия ден щяха да го набият и да го изпратят отново на градината за парче хляб.

Готвачката от Тевеу-то дойде по тъмнота си набере пресен зеленчук.

— Бе, дъщерята на Божидар едно време не яздеши ли Черния като сина ти?! — подметна тя.

— Сякаш забравихме, че са деца...

— Изтикахме и този ден — въздъхна Градинаря. — Утре може да се случат по-хубави неща, по-малко грижи да има...

През нощта той сънува сина си върху чер кон. Не бяха се виждали отдавна и имаха да си казват хиляди неща, но конникът обикаляше около него без да спре. Все по-широки и по-далечни ставаха кръговете между тях, все по-тънка и слаба мержелееше там надеждата.

На друг кон, в друга орбита препускаше дъщерята на Божидар.

"Децата не са виновни, че имат родители, каквито понякога им се иска да нямат" — помисли в простица Градинаря.

От въртенето насам-натам го заболя главата. Протегна ръце, за да спре болката, ала умората го надви и той, загледан мъчително и с обич в препускащите коне, спа непробудно до сутринта.

Събуди се от викове и тупурдия в училището.

— Хайде, хайде; още са тук! — дереше гърло Божидар. — Вашето хулиганче здраво е завъртяло главата ѝ.

Старшината и директорът на Тевеу-то обясняваха на десетина по-големи момчета как трябва да стане претърсването на гората. "Добре, че не са вдигнали и моряците от поделението на бреговата охрана — помисли Градинаря. — Щеше да заприлича на същинска война!"

Жена му дойде направо при бараките, мъкнейки с последни усилия тежката пътническа чанта.

— Що не се обадихте, че си идваш — каза той.

— Щях да те чакам на гарата.

— Какво става? — запита жена му.

— Нищо... Дъщерята на Божидар избягала от къщи.

— Боже, какъв срам! — каза жената на Градинаря.

Виковете в гората стихнаха и след малко всички излязоха на пътя. В ръцете на старшината се поклащаше дамската чантичка, която дежурни ученици от Тевеу-то случайно бяха намерили по магистралата за града.

Божидар докара мотоциклета.

— Сядай, старши — каза той. — Ще ги намеря, ако ще да са отишли и на другия край на света!

Кварталният пусна чантата в коша на мотоциклета и изтри ръце в опакото на служебната си униформа.

— Имам още работа тук — каза той. — Ти върви, върви...

— Хубаво ги раздрусяй! — изгънна се Божидар.

— Само да разбера кой е помогал, че да видим ще помога ли друг път!

Подкара мотора надолу по инерция, но още на първия завой рязко удари спирачки и се обърна, стреснат и пребледнял, назад. Насреща му идеха конете.

Черния и кобилата клатеха уморено глави по нагорнището...

След като превързала кървящата рана на приятеля си от Тевеу-то, дъщерята на Божидар довела конете до бараките и успяла да го метне като чувал върху широкия гръб на кобилата. Момчето се съвзело и се изправило. Яздили цяла нощ — бавно и внимателно, по знайни и незнайни пътеки. На магистралата за града момичето изгубило новата си чантичка, но нямали време да спират и да я търсят в мрака, както я търсили в бараката, където я беше скрил Градинаря.

Конете сами се връщаха обратно по най-прекия път.

Градинаря искаше да пита жена си как живее синът им далече от тях, разбират ли се със снахата и внучките, ала усети върху себе си втренчения поглед на старшината и дъхът му секна.

— Не може да обвиниш конете — каза той. — Не може целия свят да ти е крив за нещо.

— Тези коне! — каза кварталният. — Коне, дето никой не дава пет пари за тях...

Жената на Градинаря нарами тежката пътническа чанта и я помъкна нагоре по стръмното.

В старите постройки до гората свирна нощният вятър — най-младият, най-свежият, годеникът на зората.